

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากลวิธีการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตโต ผู้วิจัยได้ศึกษา
กรอบแนวคิดทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ดังนี้

กรอบแนวคิดและทฤษฎีการวิจัย

การศึกษากลวิธีการนำเสนอธรรมะ โดยวิธีการพูด และการเขียน ของพระมหาสมปอง
ตาลปุตโต ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่มีผู้รู้ศึกษาไว้มาเป็นกรอบแนวคิด ซึ่งมี
สาระสำคัญ ดังนี้

๑. กรอบแนวคิดด้านกลวิธีการแสดงธรรมะ

ทองคำ มากมี (๒๕๔๒ : ๑๔๓) ได้กล่าวถึงการศึกษาวิธีการสอนของ
พระโพธิญาณเถระว่าจะต้องประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ ๔ ส่วน คือ วิธีการสอน เทคนิค
การสอน หลักการสอนและองค์ประกอบของการสอน ดังนี้

๑. วิธีการสอนของพระโพธิญาณเถระ

๑.๑ วิธีการสอนแบบสร้างความเป็นมิตร สร้างลักษณะของความเป็น
กัลยาณมิตรให้เกิดขึ้นกับตัวผู้สอน เพื่อดึงดูดให้ผู้มีทุกข์เข้ามาหา หรือให้ผู้มีทุกข์เกิด
ความไว้วางใจที่จะเปิดเผยอาการทุกข์

๑.๒ วิธีการสอนแบบทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ เพื่อให้เกิดความระลึก
ได้

๑.๓ วิธีการสอนแบบให้เกิดความเห็นชอบและปัญญา เพื่อให้เกิด
สัมมาทิฐิ ความเห็นที่ชอบด้วยคุณธรรม ไม่เป็นมิงฉาทิฐิ

๑.๔ วิธีการสอนแบบสนทนาธรรม แนะนำแนวทางด้วยเสียงธรรมจาก
ภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้ในหลักธรรม

๑.๕ วิธีการสอนแบบพิจารณาตน เพื่อให้ศึกษาตนเองว่ามีทุกข์ เพราะ
สาเหตุใด พิจารณาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ วิธีการแก้ที่เหมาะสมกับตน

๑.๖ วิธีการสอนแบบใช้ตัวอย่างหรือต้นแบบ ใช้แบบอย่างที่ดีและไม่ดีให้เกิดการเปรียบเทียบ ถึงเหตุและผลแห่งความดีและไม่ดีนั้น ๆ

๑.๗ วิธีการสอนแบบปฏิบัติฝึกฝนจิต เป็นการฝึกตนให้เกิดความรู้จริง โดยน้อมนำเสียงธรรมจากภายนอกในการอบรมให้เกิดความรู้ที่แท้จริงภายในให้เห็นได้ด้วยตนเองซึ่งไม่ใช่การรับรู้ โดยสังขารภายนอกหรือการกำหนดรู้ด้วยอารมณ์ภายนอก แต่เกิดขึ้นมาเป็นความรู้ที่แท้จริง

๒. เทคนิคการสอนของพระโพธิญาณเถระ มีดังนี้

๒.๑ การใช้ภาษาง่าย ๆ

๒.๒ การใช้วัสดุที่หาง่ายในภูมิประเทศเป็นอุปกรณ์การสอน

๒.๓ การตีความหมาย

๒.๔ การให้คำจำกัดความ

๒.๕ การยกตัวอย่างอุปมาอุปไมย

๒.๖ การใช้อารมณ์ขัน

๒.๗ การพูดคักใจ

๒.๘ การใช้วาจากล่าวตักเตือน

๒.๙ การตอบปัญหา

๒.๑๐ การใช้ไหวพริบปฏิภาณในการตอบ

๓. หลักในการสอน มีดังนี้

๓.๑ สอนโดยสร้างแม่แบบ

๓.๒ สอนอย่างละมุนละม่อม

๓.๓ สอนอย่างเข้มงวดรุนแรง

๓.๔ สอนอย่างขอร้องวิงวอน

๓.๕ สอนตามจริตของบุคคล

๓.๖ สอนตามภูมิปัญญาของผู้ฟัง

๓.๗ สอนตามภูมิหลังของผู้ฟัง

๓.๘ สอนโดยไม่พูดแต่ให้ลงมือกระทำ

๓.๙ สอน โดยเลือกแสดงธรรมกับคนประเภทต่าง ๆ

๓.๑๐ สอนด้วยคำพูดสั้น ๆ ทำให้เกิดปัญญา

๔. องค์ประกอบของการสอน การสอนที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วย ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

- ๔.๑ บุคคล
- ๔.๒ สถานที่
- ๔.๓ เวลา
- ๔.๔ จุดมุ่งหมาย
- ๔.๕ ธรรมชาติ

บุญศิริ ภิญาธินันท์ และอมรรัตน์ เนตรมุกดา (๒๕๔๘ : ๖๒-๗๖) ได้กล่าวไว้ว่าปัจจุบันหนังสือธรรมะมีรูปแบบกะทัดรัด สวยงาม และสามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนได้ง่ายขึ้น จากการสำรวจพบว่ากลวิธีการนำเสนอที่นิยมใช้มี ๕ ประการ ได้แก่ อธิบายเรื่องยากให้ง่าย อธิบายโดยการเปรียบเทียบ อธิบายโดยการสาธก อธิบายโดยการใช้หลักเหตุผล อธิบายธรรมะให้ร่วมสมัย อธิบายโดยการอ้างอิง อธิบายโดยการใช้ปูจจา-วิสัยทัศน์ อธิบายโดยการใช้อารมณ์ขัน อธิบายโดยการสรุปประเด็นความคิด

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้ง จะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่า เป็นลีลาการสอน ๔ รูปแบบ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สันตัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามยอมรับนำไปปฏิบัติได้
๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วกกล้า บังเกิดกำดั่งใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่วั้นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
๔. สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

บรรจบ บรรณรุจิ (๒๕๓๘ : ๔๕-๕๔) ได้กล่าวถึงกลวิธีและอุบายประกอบการสอนตามหลักพุทธวิธีการสอนสรุปได้ดังนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบ คำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น
๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็น

นามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วย
ข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า

๓. ใช้อุปการณการสอน
๔. ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง
๕. การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่
๖. อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล
๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส
๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ
๙. มีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัย

ปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม
เป็นเรื่องเฉพาะครั้งเฉพาะคราวไป

จากกรอบแนวคิดด้านกลวิธีการนำเสนอธรรมะ ผู้วิจัยได้ยึดหลักการวิเคราะห์
ตามการศึกษาหลักพุทธวิธีการสอนและเทคนิคการสอนของพระโพธิญาณเถระ และกลวิธี
การนำเสนอพระธรรมคำสอน ดังที่มีผู้ศึกษาไว้ข้างต้น มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษากลวิธี
การแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต

๒. กรอบแนวคิดด้านการพูด

เพชรบูรณ์ โรจนธรรมกุล (ม.ป.ป. : ๕๑) ได้สรุปลักษณะงานของวาทศิลป์ไว้
๕ ประการ คือ

๑. เป็นคำพูดที่สั้นกระชับ
๒. มีความหมายที่แปลได้ในตัว
๓. ผู้ฟังฟังแล้วเกิดความห้วนไหว
๔. สร้างความเชื่อถือศรัทธาในตัวผู้พูด
๕. น่าสนใจและชวนติดตาม

สรุปวาทศิลป์ หมายถึง กลวิธีในการพูดโดยใช้ถ้อยคำภาษาที่สามารถดึงดูดใจ
ผู้ฟังให้คล้อยตาม และสนใจติดตามเรื่องราวจนจบ

ประสงค์ ราชณสุข (๒๕๓๐ : ๗๔-๗๖) อธิบายถึงการให้ภาษาในการพูดที่
เรียกว่า ภาษาประสิทธิผลไว้ว่า ในการพูดผู้พูดควรใช้ภาษาให้มีประสิทธิผลซึ่งหมายถึง การใช้
ภาษาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เวลา สถานที่ บุคคล สถานะ

รวมทั้งการใช้ภาษาได้อย่างสมเหตุสมผล มีน้ำหนักมีพลัง ประเทืองปัญญาและประเทือง
อารมณ์ของผู้ฟังจนสามารถจับใจ จูงใจผู้ฟังให้เชื่อถือศรัทธาคด้อยตามได้

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงหลักในการใช้ถ้อยคำในการพูดไว้ ดังนี้

๑. ใช้ถ้อยคำให้ตรงกับความหมาย
๒. ใช้ถ้อยคำให้ตรงกับระดับของบุคคล
๓. ใช้ถ้อยคำที่ถูกต้องตามหลักภาษาไทย
๔. ใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย
๕. ใช้ถ้อยคำที่กะทัดรัด
๖. ใช้ถ้อยคำที่มีชีวิตจิตใจ

ในการพูดต่อที่ประชุมนั้นต้องมีการสรุป การสรุปเป็นการสร้างความประทับใจ
ให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งมีค่ามากกว่าความประทับใจในตอนแรก ๆ และเป็นโอกาสสุดท้ายที่จะทำให้
ความมุ่งหมายในการพูดครั้งนั้นบรรลุผล (นิพนธ์ ศศิธร. ๒๕๓๑ : ๒๓๕) ดังนั้นการปิด
ปาฐกถา เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ถ้อยคำ ในตอนจบจะฝังอยู่ในความทรงจำมากที่สุด

นิพนธ์ ศศิธร (๒๕๓๑ : ๒๔๑) ได้กล่าวถึงการสรุปความไว้ ดังนี้

๑. การสรุปด้วยการรวบรัดความ ซึ่งมีวิธีการสรุปดังนี้
  - ๑.๑ การย้ำจุดสำคัญ เป็นการย้ำจุดสำคัญของเรื่องที่ได้กล่าวมาทั้งหมด
  - ๑.๒ การจำแนกหัวข้อสำคัญ โดยจำแนกเป็นข้อ ๆ
  - ๑.๓ การทบทวนความทั่ว ๆ ไป เป็นแบบที่ใช้มากที่สุด
  - ๑.๔ การยกคำมาอ้าง เปรียบเทียบหรือยกตัวอย่าง
๒. การสรุปถ้อยคำตลกขบขัน
๓. การสรุปด้วยการสรรเสริญสดุดี
๔. สรุปด้วยถ้อยคำอำลา

จากกรอบแนวคิดการพูดข้างต้นผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา
เรื่องการศึกษาและการใช้ภาษาในการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต เรื่องการใช้
ถ้อยคำภาษา

๓. กรอบแนวคิดด้านการเขียน

บุณณะ ภูตะ (๒๕๒๓ : ๕๑) ได้เสนอแนวคิดในด้านท่วงทำนองการเขียนไว้ ๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. ท่วงทำนองการเขียนแบบเรียบง่าย จะเป็นการใช้ถ้อยคำสำนวนแบบง่าย ๆ ตรงไปตรงมา กลวิธีการผูกประโยคไม่ซับซ้อน อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้ง่ายไม่ต้องอาศัยการตีความแต่อย่างใด

๒. ท่วงทำนองการเขียนแบบกระชับรัดกุม จะเป็นการใช้ถ้อยคำสั้น ๆ ไม่ใช่คำเยิ่นเย้อสื่อความหมายตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม เน้นความกะทัดรัดของคำ

๓. ท่วงทำนองการเขียนแบบเข้มข้น จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เต็ม ไปด้วยโวหารภาพพจน์แบบต่าง ๆ ถ้อยคำจะมีน้ำหนัก เน้นความสนใจของผู้อ่าน ระวังให้เกิดอารมณ์คล้อยตาม บางครั้งอาจมีลักษณะเสียดสีประชดประชัน

๔. ท่วงทำนองการเขียนแบบสละสลวย จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เลือกสรรมาเป็นอย่างดี มีความประณีต การผูกประโยคจะเน้นความงดงามในด้านภาษาแต่จะมีความชัดเจน ผู้อ่านจะเกิดความซาบซึ้งประทับใจความเป็นสำคัญ

๕. ท่วงทำนองการเขียนแบบสูงส่ง จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นคำศัพท์ยาก การผูกประโยคจะมีชั้นเชิงซับซ้อนแบบคาย จะต้องอาศัยการตีความในการอ่านเป็นอย่างมาก

ลักษณะท่วงทำนองการเขียนที่ดี ประทีป วาทิกทินกร ได้แบ่งลักษณะท่วงทำนองการเขียนที่ดีไว้ ดังนี้

๑. ความชัดเจนแจ่มแจ้ง คือ อ่านง่ายเข้าใจง่าย ไม่คลุมเครือ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การเลือกใช้คำง่าย ๆ ตรงตามความหมาย ผูกประโยคและเรียบเรียงข้อความดี

๒. กระชับรัดกุม คือ ไม่ต้องเสียเวลาอ่านมาก ไม่เยิ่นเย้อ

๓. มีน้ำหนัก คือ สามารถทำให้ผู้อ่านสนใจและประทับใจ ซึ่งจะเกิดได้เมื่อใช้คำให้เหมาะและใช้ข้อความให้มีภาพพจน์

๔. มีความเหมาะสม ราบรื่น สละสลวย

๕. มีความจริงใจ คือ เขียนตามความรู้สึกจริงใจจากใจจริง

บุญยงค์ เกศเทศ (๒๕๔๘ : ๓๓๕) ได้อธิบายถึงองค์ความรู้ด้านภาษาในงานเขียนไว้สรุปได้ ดังนี้

งานเขียนที่ดีควรมีองค์ประกอบในการใช้ถ้อยคำภาษา ดังนี้

๑. แจ่มชัด และปราศจากช่อง โหว่
๒. สั้น รัดกุม กระชับ
๓. จูงใจผู้อ่านให้คล้อยตามได้
๔. ไม่จืดจาง ราบรื่นจนเกินไป
๕. มีอารมณ์ขัน
๖. จริงใจ หัวใจ เจตนาบริสุทธิ์
๗. ต้องให้ลึก กว้างและไกล

นอกจากนี้ควรต้องแสดงท่วงท่าของ (ลีลา) ของข้อเขียนให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ถ้อยคำบริสุทธิ์ใหม่ มีชีวิตและวิญญาณ
๒. ยกอุทาหรณ์ประกอบให้เหมาะสมกับกาลเทศะ
๓. อ้างคำคม สุภาษิต คำพังเพย คติพจน์ มาสนับสนุนถ้อยคำ หรือ

ข้อความสม่ำเสมอ

๔. ใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบ เทียบเคียง เพื่อความเด่นชัด ใช้ถ้อยคำแสดง

ภาพพจน์ ใช้สัญลักษณ์ สำนวนโวหาร

มีผู้แบ่งโวหารในการเขียนต่าง ๆ กัน ในที่นี้จะรวบรวมเสนอไว้ทุกโวหาร

๑. บรรยายโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้รายละเอียดตามข้อเท็จจริงของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจและสามารถมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนตามตัวอักษรที่ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นมา ผู้เขียนจะเขียนลำดับข้อมูลให้เกิดความกระชับชัดเจนจนผู้อ่านสามารถลำดับเหตุการณ์ เรื่องราวได้อย่างต่อเนื่อง งานเขียนที่มักจะใช้เทศนาโวหาร ได้แก่ งานเขียนทางวิชาการ ตำรา บทความทางวิชาการ ชีวิตประวัติ การบรรยายหรือการเล่าเรื่องต่าง ๆ

๒. พรรณนาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อเน้นให้เห็นรายละเอียดปลีกย่อยของสิ่งต่าง ๆ เพื่อจะเน้นถึงอารมณ์และความรู้สึกคล้อยตามของผู้อ่านเป็นการใช้ภาษาถ้อยคำที่มีความสละสลวย เต็มไปด้วยศิลปะภาพพจน์ เพื่อสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน ผู้เขียนจะเลือกหยิบจุดเด่นของสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษมาให้รายละเอียดเพื่อสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน งานเขียนที่มักจะใช้พรรณนาโวหาร ได้แก่ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ตัวละคร ในเรื่องสั้นและนวนิยาย การเขียนแสดงความรู้สึกของบุคคลต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ

๓. เทศนาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้เหตุผลหลักฐานอ้างอิงเพื่อนำมาประกอบ ข้อเขียน เพื่อต้องการให้ผู้อ่านคล้อยตาม เชื่อถือ และนำไปสู่การปฏิบัติ เป็นการเขียนในลักษณะชักจูง โน้มน้าวใจผู้อ่าน งานเขียนที่มักจะใช้เทศนาโวหารได้แก่ โอวาท คำสอน สารโน้มน้าวชักจูงใจ บทความแสดงความคิดเห็น บทความแนะนำ ข้อเขียนแสดงทรรศนะในเรื่องต่าง ๆ

๔. สาธกโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้ตัวอย่าง อูทาหรณ์ เหตุการณ์ ข้อเท็จจริงนิทานเพื่อประกอบงานเขียนที่ใช้โวหารหลักได้แก่ บรรยายโวหาร และ เทศนาโวหาร

๕. อุปมาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้ข้อเปรียบเทียบ เพื่อให้งานเขียนที่ใช้โวหารหลักเด่นชัดยิ่งขึ้น การเขียน โวหารชนิดนี้จะต้องใช้ความเปรียบตามที่มิกำหนดไว้แต่ดั้งเดิมตามสำนวนไทย

จากกรอบแนวคิดด้านการเขียนข้างต้นผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบศึกษาการเขียนแสดงธรรมะ การใช้ภาษาและสำนวน โวหารในการเขียน

จากกรอบแนวคิดด้านการเขียน สรุปลงเป็นแผนภูมิในการศึกษากลวิธีการแสดง
 ธรรมะในรูปแบบการเขียน ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒ แสดงการศึกษากลวิธีการแสดงธรรมะในรูปแบบการเขียน

๔. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงทัศนะ

จากกรอบแนวคิดเรื่องทัศนะผู้วิจัยได้ใช้ทั้งกรอบแนวคิดของบรรพต วีระสัย และ ประสาท หลักศิลา โดยจะวิเคราะห์ทัศนะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ในด้านต่อไปนี คือ ทัศนะต่อวัยรุ่น ทัศนะต่อวัยทำงาน ทัศนะต่อครอบครัว

ประสาท หลักศิลา (๒๕๑๔ : ๒๒๘) ได้กล่าวถึงสถาบันไว้ว่า สถาบัน ได้แก่ พฤติกรรมพวกหนึ่งของมนุษย์ในสังคมแต่ละแห่ง เป็นการแสดงพฤติกรรมที่เกี่ยวกับวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาบังคับความต้องการ อันจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของผู้คนที่ทั้งหลายในสังคมนั้น ซึ่งได้จำแนกสถาบันไว้ ดังนี้

๑. สถาบันทางครอบครัว หมายถึง ระบบทางสังคมซึ่งควบคุมการปฏิบัติต่อกันทางเพศระหว่างหญิงกับชาย ให้อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและสร้างเด็กให้เติบโตเป็นสมาชิกของสังคมนั้นต่อไป จัดเป็นระบบหลัก

๒. สถาบันการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่จัดไว้เป็นแบบแผน เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนให้เด็กเติบโตเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยเริ่มที่ครอบครัวก่อน ต่อเมื่อโตขึ้นก็เป็นหน้าที่ของสังคมต่อไป

๓. สถาบันเศรษฐกิจ หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ในการจัดให้มีสิ่งของบริการสำหรับสังคมมีใช้มีกิน ได้แก่ การผลิต การหารายได้ การซื้อขาย เป็นต้น

๔. สถาบันทางการเมือง หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่จะให้ผู้คนในสังคมยอมรับปฏิบัติต่อกันเพื่อประโยชน์ในทางการบริหารและการอยู่ร่วมกันด้วยดี

๕. สถาบันศาสนา หมายถึง วิธีการที่ให้มีการปฏิบัติกิจทางศาสนา ควบไปกับการให้การอบรมศีลธรรมแก่คนในสังคมให้เข้าใจว่าสิ่งใดควรประพฤติอย่างไร

๖. สถาบันทางสันตนาการ หมายถึง วิธีการที่จัดให้สังคมหนึ่ง ๆ ได้มีการพักผ่อนหย่อนใจเป็นการผ่อนคลายทางร่างกายและสมอง

บรรพต วีระสัย (๒๕๑๔ : ๑๗๕) ได้นำเอาการแสดงปาฐกถาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ได้แสดงปาฐกถาเรื่องเกี่ยวกับสถาบันมากล่าวไว้ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แบ่งสถาบันไว้ ดังนี้

๑. สถาบันครอบครัว แต่ก่อนเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของครอบครัว สังคมไทย บุตรหลานจะเคารพบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ชีวิตลูกต้องขึ้นอยู่กับพ่อกับแม่ โดยที่มีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัวต่อมามีความนับถือของลูกที่มีต่อผู้ใหญ่ได้เปลี่ยนไป เพราะลูกได้มีการศึกษามากกว่าพ่อแม่ พบสิ่งต่าง ๆ มากกว่าความนับถือที่เคยมีจึงลดน้อยลง

๒. สถาบันการปกครอง การดำเนินงานการปกครองของสังคมเรายังล่าช้า ไม่ทันสมัย ข้าราชการปฏิบัติงานอย่างล่าช้า ประชาชนยังไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสถาบันปกครองเท่าที่ควร

๓. สถาบันการศึกษา การศึกษาของไทยเรามีปัญหาเกี่ยวกับจำนวนประชากร และครูบางคนที่ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ทำให้นักเรียนไม่ได้รับวิทยาการที่ใหม่ ๆ

๔. สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ได้รับการเทิดทูนมาเป็นเวลาช้านาน แต่ขณะนี้สถาบันทางศาสนา กำลังทำให้คนเสื่อมศรัทธา เพราะมีอาจารย์บางท่านสอนให้คนหลงใหลในสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสาร สอนให้คนหลงใหลมงาย พระบางท่านสอนสูงเกินไป ประชาชนไม่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ก็ไม่เกิดประโยชน์อันใด

๕. สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันเดียวที่เป็นศูนย์กลางของความสามัคคีเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน เพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ

จากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงทัศนะผู้วิจัย ได้นำกรอบแนวคิดมาศึกษา ทัศนะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ๓ คำน ดังนี้ คือ ทัศนะที่มีต่อวัยรุ่น ทัศนะที่มีต่อวัยทำงาน และสถาบันครอบครัว

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จากกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงทัศนะ สรุปเป็นแผนภูมิศึกษาทัศนะของ
พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ แสดงการศึกษาทัศนะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต

แผนภูมิที่ ๔ สรุปแผนภูมิการศึกษากลวิธีการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธวิธีในการสอน

ตอนที่ ๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการใช้ภาษา

ตอนที่ ๓ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเขียน

ตอนที่ ๔ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงทัศนะ

ตอนที่ ๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ ๑ ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธวิธีในการสอน

วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบ ประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณี ในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีใดก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบาย ในการเล็ดลอดบุคคล รอจังหวะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั่นเพราะ ความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะบุคคลมันั้น แต่ยังอาศัยบารมีธรรมที่ทรงสร้าง มาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดา โดยเฉพาะตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ความว่า

“พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคฺล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ ต่อชาวโลก เอกบุคคฺลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

(พระราชธรรมนิเทศ. ๒๕๕๐ : ๑๒)

ดังนั้น พระสงฆ์นักเผยแผ่ในปัจจุบันจึงต้องมีคุณสมบัติที่ติดตามหลักคำสอนของ พระพุทธองค์ ดังนี้

๑.๑ คุณสมบัติของผู้สอน

ในเรื่องหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า สำหรับนักเผยแผ่กับผู้ฟังนั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรกันในด้านของ การอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่าง ๆ และผู้สอนนั้น ได้มีท่านผู้รู้ให้ความหมายไว้ในที่ หลายแห่งดังมีปรากฏ ดังนี้

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร หรือองค์คุณ
ของความเป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ ไว้ว่า

๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ
๒. เป็นที่เคารพ
๓. เป็นที่ยกย่อง
๔. เป็นนักพูด
๕. เป็นผู้คอยติดต่อรักษาคำ
๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้
๗. ไม่ชักนำไปในอฐานะ

พระธรรมปิฎก (๒๕๔๒ : ๒๖) ได้อธิบายความเป็นกัลยาณมิตรไว้ในหนังสือ
พุทธวิธีในการสอน มีเนื้อความว่า

๑. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง
ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจ อยากซักถาม
๒. ครุ นำเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิด
ความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย
๓. ภาวนิโย นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็น
ผู้ฝึกฝน ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ๆ เป็นที่ยกย่อง นำเอาเข็ญอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้
๔. วัตตา รู้จักว่ากล่าว คือ รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจเลือกใช้
วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้
๕. วจนิกขโม อคทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำใดก็ตาม คำซักถาม
คำด่าทอเถียง คำตักเตือน คำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อคทนได้ไม่เหน็ดเหนื่อย ไม่เสียดอารมณ์
แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ธรรม
๖. กัมภีรญจกถัง กัดตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้
นักเผยแผ่ที่ดีต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่
แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้
๗. โน จัญฐานะ นิโยชเย ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินคิดทางไปจากพุทธคำรัส
แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร

เสถียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๔๐ : ๒๔-๒๕) ได้อธิบายความหมายของคุณสมบัติ
ของกัลยาณมิตรไว้ว่า ครูที่มีความกรุณาต่อศิษย์จะเป็นครูที่มีองค์คุณของกัลยาณมิตร
๗ ประการ ตามที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ คือ

๑. น่ารัก น่าวางใจได้อย่างสนิทสนม อยากเข้าไปหาเพื่อปรึกษาหารือ
สอบถามเรื่องวิชาการและอื่น ๆ

๒. นำเคารพ เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เข้าไปหาเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย

๓. นายก้อย เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา มีความสามารถในวิชาการนั้น ๆ และในเรื่องอื่น ๆ อย่างน่าทึ่ง เป็นความภาคภูมิใจของศิษย์ที่มีความรู้ดีกว่ามีอาจารย์เก่ง

๔. รู้จักพูดคุยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่คิดว่าขณะใดควรพูดอย่างไรให้คำแนะนำประเภทใดอันนี้รวมถึงความสามารถที่จะสอนที่จะถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

๕. ออกทนต่อต่อคำพร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ ของศิษย์เสมอ ไม่เบื่อหน่าย มีวิถีสอนของความ เป็นครู รักรการ สอนถ่ายทอดวิชาความรู้ อย่างแท้จริง

๖. แลกเปลี่ยนเรื่องสิ่งซึ่งได้ มีความสามารถในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ได้ อย่างลึกซึ้ง เรื่องยาก ๆ อธิบายให้เป็นที่เข้าใจง่ายได้และเรื่องง่าย ๆ บางครั้งก็สามารถอธิบายได้ อย่างลึกซึ้งละเอียดพิสดาร

๗. ไม่ชักนำในทางเสียหาย เป็นครูที่ดีจะต้องไม่ชักจูงให้ศิษย์ไปในทางเสียหาย อันนี้รวมถึงตัวครูเองต้องมีความประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีงามของศิษย์ด้วย

นอกจากนี้ แสง จันทร์งาม (๒๕๒๖ : ๒๔-๓๐) ได้ศึกษาถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่เรียกว่า คุณสมบัติของผู้สอนสรุปได้ว่า ผู้สอนที่ดีควรมีลักษณะพึงประสงค์ ดังนี้

๑. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ

๒. ไม่ถือตัว หยิ่งยโส

๓. มีความอดทน ใจเย็น

๔. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า

๕. มีความรอบคอบ

๖. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา

๗. รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

๑.๒ หลักการสอนทั่วไป

เมื่อพูดถึงหลักการสอน มักจะหมายถึงหลักการใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรก็มีหลักในการสอนอยู่ ๗ หลัก คือ

ก. หลักเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอน

เนื้อหาที่จะสอนนั้นมีหลักสำคัญอยู่ ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. สอนจากสิ่งที่ผู้เห็นเข้าใจง่ายหรือผู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ดังตัวอย่างคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดาผู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

๒. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดา ให้เห็นกับตา เป็นต้น

๓. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับเนื้อหาเลย

๔. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

๕. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจให้การเรียนได้ผลไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ในโกถึเมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประคูลายเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประคูลายในพระหัตถ์กับใบป่า ไหนจะมากกว่ากันภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอนเหมือนใบประคูลายในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประคูลายในพระหัตถ์ และตรัสแสดงเหตุผลในการที่มิได้ทรงสอนทั้งหมดเท่าที่ตรัสรู้ไว้ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์มิใช่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐไม่ช่วยให้เกิดความรู้ถูกต้องนำไปสู่จุดหมายคือพระนิพพานได้

๖. สอนในสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาย่อยเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง อย่างพระพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการ ดังนี้คือ

๖.๑ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๖.๒ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๖.๓ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก, ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

๖.๔ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่
 ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๖.๕ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก, เป็นที่
 ชอบใจของผู้อื่น- ไม่ตรัส

ข. หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ฟังนั้น มีความสำคัญไม่แตกต่างไปกับเนื้อหาที่จะเรียน
 กล่าวคือ ผู้สอนต้องรู้จักแยกแยะผู้เรียนให้ออกว่า ในแต่ละคนนั้นมีลักษณะแตกต่างกัน
 อย่างไรบ้าง ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมตัวของผู้สอนนั่นเอง
 ดังนั้นผู้สอนควรคำนึงถึงลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. รู้คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังเช่น
 ทรงคำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต ศรัทธาจริต พุทธจริต และวิตกจริต
 และรู้ระดับความสามารถของบุคคล อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีรูป
 ในตาน้อย มีรูปในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มี อากาโรคี มีอาการทรม สอนให้รู้
 ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปร โลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็น
 ปร โลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี มีอุปมาเหมือนในกอบอุบล ในกอบปทุม หรือในกอบอุณหทริก
 บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ...เจริญในน้ำอยู่เสมอน้ำ...เจริญในน้ำ
 ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ

พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุคคลที่มีลักษณะต่างกันไป แล้วเปรียบเทียบกับ
 ดอกบัว ๔ ประเภท ใ้ว่าสนใจยิ่ง ดังที่พระองค์ตรัสไว้ มีดังนี้

๑) อุคฆฏิตัญญู (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) หมายถึง ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน
 แต่พอยกหัวขึ้นแสดงเท่านั้น เทียบกับบัวพ้นน้ำ แต่พอรับสัมผัสศรีศมีตะวันก็จะบาน ณ
 วันนั้น

๒) วิปจิตัญญู (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) หมายถึง บุคคลผู้สามารถรู้
 เข้าใจได้ต่อเมื่ออธิบายความพิสดารออกไป เทียบกับบัวปรึมน้ำ จักบานต่อวันรุ่งขึ้น

๓) เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) หมายถึง บุคคลผู้พอจะหาทางค่อย
 ชี้แจงแนะนำใช้วิธีการชักเยื้องให้เข้าใจได้ต่อไป เทียบกับบัวงามได้พ้นน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ
 ไป

๔) ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงด้วยทศอัญชนะ) หมายถึง บุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจบรรลุคุณวิเศษในชาตินี้ได้ เทียบกับบัวจมใต้น้ำ นำจักเป็นรักษาแห่งปลาและเต่า

ในพระสูตรตันตปิฎก บุคคลบัญญัติ ได้กล่าวถึงบุคคล ๔ จำพวกไว้ว่า

บุคคลผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู เป็น โฉน

บุคคลโคบุตรธรรมพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวขึ้นแสดง บุคคลนี้

เรียกว่า ผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู

บุคคลผู้เป็นวิปจิตัญญู เป็น โฉน

บุคคลใดเมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภายิต โดยขอให้พิสดาร

จึงบรรลุธรรม บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นวิปจิตัญญู

บุคคลผู้เป็นเนยยะ เป็น โฉน

บุคคลโคบุตรธรรมโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง การถาม การมนสิการ โดยแบบตาย การเสพ การคบ การเข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตร บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเนยยะ

บุคคลผู้เป็นปทปรมะ เป็น โฉน

บุคคลใดฟังก็มาก กล่าวก็มาก ทรงจำก็มาก บอกสอนก็มาก แต่ไม่บรรลุธรรมในชาตินั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปทปรมะ

๒. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคล ก็อาจจะใช้ต่างวิธีกัน

๓. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุขงาม ความแสรบแห่งอินทรีย์หรือญาณที่เรียกว่า ปริปาละ ๑๘

๔. สอน โดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลา ด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตน ได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ

๖. สอนโดยคำนึงถึงความสนใจเป็นรายบุคคลโดยผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีความสนใจในแต่ละอย่างที่ไม่เหมือนกัน ผู้สอนต้องฟังสังเกตและปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะของแต่ละบุคคลด้วย

ค. หลักเกี่ยวกับตัวการสอน

ตัวการสอน หมายถึง วิธีการหรือกลอุบายประกอบการสอน ผู้สอนต้องรู้จักและปรับใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ เช่น

๑. สร้างจุดสนใจในการสอนให้ผู้เรียนรู้สึกว่ามีที่น่าสนใจ อย่างน้อยการเริ่มต้น คึงจุดความสนใจของผู้เรียนตั้งแต่เริ่มต้น ก็เป็นความสำเร็จอีกระดับหนึ่งได้

๒. สร้างบรรยากาศในการเรียนให้ปลอดโปร่ง แจ่มใส เพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดในการเรียน ให้เกียรติผู้เรียน

๓. สอนมุ่งเนื้อหา โดยมุ่งให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น

๔. สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน

๕. ใช้วาจาที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะน่าฟัง สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่หยาบคาย

๑.๓ ลีลาการสอน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้งจะมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ รูปแบบ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สันตสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามยอมรับนำไป

ปฏิบัติได้

๓. สมุตเตชนา เราใจให้แกล้าวกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔. สัมปหังสนา ซอโลมใจให้เข้มข้ม ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

๑.๔ วิธีการสอน

ในที่นี้จะกล่าวถึงพุทธวิธีในการสอน หรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ที่น่าสังเกตหรือพบอยู่บ่อย ๆ ซึ่งได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑. แบบสากัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ ในหลักธรรม ในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักเป็นฝ่ายถามนำผู้สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวกพระองค์ก็ใช้วิธีไม่น้อย เช่น ในปฐมปิฎกโจโรหณีสูตร การสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพราหมณ์ชานุสโสณิ ถึงเรื่องวิธีการอาบน้ำ ลอยบาป ครั้นจบการสนทนาแล้ว ชานุสโสณิพราหมณ์ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกเข้าถึง พระรัตนตรัย

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ทรงใช้ในการแสดงธรรมหรือที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก และส่วนมากมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจกับความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเอง โดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัจฉริยอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้นนอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจ ในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

ในหลักการถามและตอบปัญหานั้นพระพุทธเจ้าจะทรงให้หลักในการพิจารณาคูลักษณะของปัญหาและวิธีการที่จะตอบปัญหาไว้ ๔ ประการ คือ

- ๑) เอกังสพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)
- ๒) วิภังชพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ)
- ๓) ปฎิปุจฉาพยากรณียปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)
- ๔) ฐปนียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าคือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงดำเนินชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติน่ากลัวและคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแสดงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้น ๆ ไว้โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์

ในการสอนแบบนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท โดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฆศุภฺญตฺยา” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” หมายความว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า “ดีแล้ว” ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

๑.๕ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

กลวิธีและอุบายประกอบการสอนนั้น ในหลักพุทธวิธีการสอน พระพุทธเจ้าจะทรงใช้กลวิธีและอุบายในการสอน ดังต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบ

คำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความ ได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่าบุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจ ไม่ควรพูดคำไม่น่าพอใจ แม้แต่สัตว์อื่นเขาก็ชอบคำพูดที่น่าพอใจเช่นกัน ก็เล่านิทานชาดกเรื่อง โคนันทวิศาล ๑๗ เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากกรณีที่ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเทียบที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า เช่น

กลิ้งคอกไม้ลอบไปทวนลมไม่ได้ กลิ้งจันทน์ กลิ้งกฤษณาหรือกลิ้ง กระด้าพักก็ลอบไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลิ้งของสัตว์นรก ลอบไปทวนลมได้ กลิ้งศีลลอคเยี่ยม

กว่ากลิ่นหอมเหล่านี้ คือ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกอูปบล และกลิ่นดอกมะลิ ตัณหา
 ย่อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท เหมือนเตาเจริญในป่า เขาย่อมเร่ร่อนไปมา เหมือน
 วานรที่ต้องการผลไม้เที่ยวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น

๓. ใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาลย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิด
 ต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษา
 เป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีใน
 ธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่ อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างที่ทรงใช้อุปกรณ์การสอน
 เหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ในกรณีสอนผู้เรียนที่มีอายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้
 ง่ายกว่านามธรรม บางทีก็ทรงใช้วิธีทาบปัญหาซึ่งช่วยให้เกิดความรู้สึกสนุกสำหรับเด็ก
 ดังปรากฏในสามเณรปัญหาความว่า “อะไรชื่อว่า หนึ่ง...อะไรชื่อว่า สอง...อะไรชื่อว่า
 สาม...อะไรชื่อว่า สี่”

๔. ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทาง
 จริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิต
 ให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง
 ก็คือพระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติ แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี ดังเช่น
 “คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนที่ตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของ
 พระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและ
 กูลของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแลจึงเสด็จเข้าไปหาจัดการทำความสะอาดให้นอนโดยเรียบร้อย
 เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้นและตรัสสอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย
 พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง
 ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุผู้เกิด”

๕. การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและ
 เล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็น
 ถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง
 พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรอง ไปทันทีทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถามหรือกล่าว
 ข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกัน
 นั้นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาได้ตอบแบบนี้มีรส
 อยู่แต่ในภาษาเดิม แผลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย บางครั้งผู้มาเฝ้าปรึกษา
 พระองค์ ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ย่อมรับคำปรึกษาเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรง

แปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องคิงาม เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์และ
ศิหเสนาบดีผู้รับแผนมาจากนิครนถ์นาฏบุตร

๖. อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญ
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงดำเนิน
พุทธกิจด้วย พระพุทธโศบายที่ได้ผลคืออย่างยิ่ง ในการสั่งสอนแสดงธรรมก็เช่นกัน ทรงมัก
เริ่มต้นด้วยบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศ อีกทั้งผู้นำของลัทธิต่าง ๆ
ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระองค์นั้น ได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งและรวดเร็ว
 อีกทั้งเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างดีด้วย

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีสอนนี้เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิด
ปริปากะแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดึงดันทำ แต่ต้อง
ตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะและ โอกาส ก็ต้องมีความลับ ไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์
ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไป

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดคา ตัดคั่นหา
มานะ พึงเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่ง ไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญสุด แต่จะใช้กลวิธีใด
ให้การสอนได้ผลดีที่สุดก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สีกว่าแพ้
บางคราวเมื่อสมควรก็ยอมรับให้ผู้เรียนรู้สึกว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม โอนอ่อนผ่อน
ตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระคำรัสว่า
“เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบ
รุนแรงบ้าง”

๙. มีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัย
ปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม
เป็นเรื่องเฉพาะครั้งเฉพาะคราวไป อย่างไรก็ดี การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้อาจช่วย
ให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง การประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้า
ก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่าง ๆ กัน ดังเช่นที่
ปรากฏในชนัญชานิสูตร อักโกสกสูตร สุนทริกสูตรและกลติสูตร เป็นต้น

นอกจากนี้ บรรจบ บรรณรุจิ (๒๕๓๘ : ๔๕-๕๔) ยังได้กล่าวถึงพุทธวิธี
ในการสอนของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีการสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระอัญญา
โกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและพระอัสสชิ โดยทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติ

ที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง รวมทั้งทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณะคือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ว่าตนที่แท้จริงของชั้น ๕ อัน ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ กับทรงใช้สอนพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะและพระนาคิยะ พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าเวทนาไม่เที่ยง พระมหาโมคคัลลานะพระองค์ทรง วิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าธาตุ ๔ คือ ปฐวี อาโต เตโช วาโย ที่ประชุมกันเข้าเป็นกายเป็นของ ไม่ใช่ ตัวตน

๒. วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมขั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้ สอนพระยสะ พระวิมล พระสุพาหุ พระปุลณชิ พระควัมปติและพระมหากัปปินะ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า ทานและศีลมีผลส่งให้ไปเกิดในสวรรค์อันเป็นแดนที่พร้อมด้วยเบญจกามคุณ แต่ถึงอย่างไร เบญจกามคุณในสวรรค์นั้น ก็ยังเป็นของต่ำซ้ำให้โทษ เป็นทุกข์ สุดท้ายทรงชี้ให้เห็นว่าการออกบวช เป็นทางที่ดีที่สุด แล้วทรงตอบย้ำเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกข์

๓. วิธีการสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอนพระกุมาร กัสสปะ พระ สกิยะ พระอชิตะ พระติสสเมตเตยยะ พระปุลณกะ พระเมตตคุ พระโรตตะ พระอุปสีวะ พระนันทะ พระเหมกะ พระโตเทยยะ พระกัปปะ พระชตุกัณณี พระภัทราฐ พระอุททะ พระเปสาละ พระ โมฆราช และพระปิงคิยะ โดยทรงเปิดโอกาสให้พระสาวก ค้างกล่าวนี้ทูลถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความพ้นทุกข์

๔. วิธีการสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟังวิธีนี้ ทรงใช้สอน พระอรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่า พระสาวกทั้ง ๓ รูปนี้คุ้นเคยกับการบูชา ไฟจึงทรงยกเรื่องไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ มาสอน เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า ไฟค้ำกล่าวเผาไหม้สัตว์ให้เราร้อนเช่นเดียวกับไฟที่ทานทั้ง ๓ เกลิบูชาแล้ว

๕. วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระนาลกะ พระปุลณะ พระอานนท์ พระกัฆาเรวตะ พระสุภูติ พระปิลินทวัจนะ พระนาลกะประสงค์จะฟัง โมนะยปฏิปทา พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟังตามที่ทูลขอ พระปุลณะประสงค์จะฟังพระคำรัสตริสเตือนสำหรับอยู่ในสุณาปรัณคชนบท พระองค์ก็ทรง แสดงให้ฟัง พระอานนท์ประสงค์จะ ได้ฟังธรรมะทุกเรื่องที่ตรัสสอน พระองค์ก็ทรงแสดงให้ ฟัง พระกัฆาเรวตะ พระสุภูติและพระปิลินทวัจนะ ๓ รูปนี้ประสงค์จะรับกรรมฐานไปปฏิบัติ ก็ทรงประทานให้ตามที่ทูลขอ กับทรงใช้สอน พระมหาโกฏฐิกะ พระนันทะ พระภุ พระกิมพิละ พระภัททิยะ(กาฬิโคชาบุตร) พระมหาอุทายี พระ โสภิตะ พระรัฐบาล พระเสละ

พระอุปวาณะ พระมหาปิ่นถก พระพากุลละ พระกุนฑธานะ ซึ่งพระสาวกทั้ง ๑๓ รูปนี้แม้จะไม่มีหลักฐานระบุว่า ได้ฟังธรรมเรื่องอะไรจากพระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักฐานระบุว่าท่านได้ปฏิบัติกรรมฐานจึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ท่านจะต้องได้รับกรรมฐานมาจากพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะต่างล้วนได้ฟังธรรมในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น และพระพุทธเจ้าจะต้องทรงประทานกรรมฐานให้ตามที่ทูลขอ เหมือนที่ทรงประทานแก่พระกัณหาเรวตะ พระสุภูติ และพระปิลินทวัจนะ อย่างแน่นอน

๖. วิธีการสอนแบบดำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยโสชะ พระสาคะ พระอุปเสนะ พระปิลินทการทวาชะ โดยทรงดำหนิพระยโสชะในเรื่องที่พระบริวารของท่านส่งเสียงคัง ทรงดำหนิพระสาคะในเรื่องที่ท่านคิมเหล้าจนเมาหมดสติ ทรงดำหนิพระอุปเสนะในเรื่องบวชได้เพียง ๑ พรรษาที่เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรอื่น และทรงดำหนิพระปิลินทการทวาชะในเรื่องไม่รู้ประมาณในอาหาร ซึ่งพระสาวกทั้ง ๔ รูปนี้เมื่อถูกดำหนิก็ตระหนักและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตตผล

๗. วิธีการสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนันทะ พระวังคีสะ โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุอรหัตตผลก็จะได้นางฟ้าตามที่ปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวังคีสะว่า หากได้เรียนรู้อาการ ๗๒ แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วก็รู้ทันทีว่า ความหวังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้นั้นคืออุบายสอนธรรมที่ฉลาด

๘. วิธีการสอนแบบให้ลองผิดก่อนแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกให้ภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระโสณโกฬิวิสะ และพระเมฆิยะ โดยทรงปล่อยให้พระโสณโกฬิวิสะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้ว จึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องคือ บำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป และทรงปล่อยให้พระเมฆิยะไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถข่มจิตได้ จึงต้องกลับมาหาพระองค์อีก และทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ปฏิบัติตามที่ตรัสบอกก็ได้บรรลุอรหัตตผล

๙. วิธีการสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนนรุทชะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนนรุทชะกำลังตรึกถึงธรรมะอย่างถูกต้อง แต่ยังไม่แจ่มแจ้งถึงได้ตรัสแนะเสริมให้ติดค่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

๑๐. วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอน พระราหุล และ พระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนพระราหุล ซึ่งมีอายุ ๑๕ ขวบเพิ่งบวชใหม่ให้สำรวมในการพูด

เมื่อท่านมีอายุ ๑๘ ปี พระองค์ก็ทรงสอนให้พิจารณารูปทั้งปวงว่าไม่ใช่ของเรา เพื่อแก้ปัญหาของท่านให้แก้แล้วในหลักของไตรลักษณ์ และเมื่อท่านอายุ ๒๐ ปี พระองค์ทรงเห็นว่ามิปัญหาแก้แล้ว จึงตรัสเตือนให้ท่านเร่งทำที่สุคของทุกข์ให้ได้ ส่วนพระอุปัชฌาย์ พระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดวงอาทิตย์พลางดูผ้าขาว พร้อมทั้งนึกบริกรรมว่า

๑๑. วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระอุบาลี โดยที่ทรงพิจารณาเห็นว่า พระอุบาลีนี้หากไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วก็จะชำนาญเฉพาะการเจริญวิปัสสนาเท่านั้น แต่จะไม่เชี่ยวชาญในการพิจารณาตัดสินพระวินัยจึงทรงบอกให้ท่านอยู่ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระองค์ ซึ่งท่านก็ทำตามที่ทรงเลือกให้

๑๒. วิธีการสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระอภิมุข โดยเมื่อวันพระอภิมุขวิงโล่หมายจะปลงพระชนม์ของพระองค์พร้อมทั้ง ร้องตะโกนบอกให้พระองค์หยุด พระองค์ได้ตรัสย้อนว่า พระองค์หยุดแล้วแต่พระอภิมุข (ขณะนั้นยังเป็นโจร)ต่างหากที่ยังไม่หยุด ซึ่งก็หมายความว่า พระองค์หยุดทำบาปแล้ว แต่พระอภิมุขยังไม่หยุด พระอภิมุขเข้าใจตามที่พระองค์ทรงหมายถึง จึงยอมทิ้งดาบแล้วทูลขอบวช

๑๓. วิธีการสอนแบบรอให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระพาหิยะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระพาหิยะขณะเฝ้าพระองค์อยู่นั้น สภาพร่างกายและจิตยังไม่พร้อม เพราะเดินทางมาไกลและเพิ่งมาถึง ร่างกายยังเหนื่อยอ่อนและจิตก็ไม่สงบ เพราะคิดถึงใจเกินไปที่ได้มาพบพระองค์ ดังนั้นเมื่อท่านทูลขอให้แสดงธรรมให้ฟัง จึงทรงยับยั้งไว้ก่อน ต่อเมื่อเห็นว่าท่านหายเหนื่อยและจิตก็สงบแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๑๔. วิธีการสอนแบบปลอบใจ วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระวัคคลี โดยในตอนแรกทรงขับไล่พระวัคคลีเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรม เทียบติดตามดูพระรูปกายของพระองค์ เป็นเหตุให้พระวัคคลีเสียใจถึงขั้นจะไปกระโดดภูเขามาฆ่าตัวตาย พระองค์จึงเสด็จไปปลอบและทรงให้กำลังใจจนพระวัคคลีเกิดความรู้แจ้งได้บรรลอรหัตตผลในที่สุด

๑๕. วิธีการสอนแบบยั่วให้แสดงความสามารถแล้วให้ออวาท วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระโสณุกุณฑณะ โดยทรงให้พระโสณุกุณฑณะซึ่งเดินทางมาเฝ้าจากแคว้นอวันตีได้แสดงความสามารถด้วยการสวดสรภัญญะ ครั้นแล้วได้ตรัสชมและประทานพระโอวาท

๑๖. วิธีการสอนแบบแสดงธรรม โปรดคนทั่วไปแต่มีเป้าหมายอยู่ที่คน ๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งวิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระมหากัจจายนะ และพระกาฬทายี เป็นต้น

ทองคำ มากมี (๒๕๔๒ : ๑๔๓) ได้กล่าวถึงการศึกษาวิธีการสอนของ พระโพธิญาณเถระว่าจะต้องประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ ๔ ส่วน คือ วิธีการสอน เทคนิค การสอน หลักการสอนและองค์ประกอบของการสอน ดังนี้

๑. วิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ

- ๑.๑ วิธีการสอนแบบสร้างความเป็นมิตร สร้างลักษณะของความเป็น กัลยาณมิตรให้เกิดขึ้นกับตัวผู้สอน เพื่อดึงดูดให้ผู้มีทุกข์เข้ามาหาหรือให้ผู้มีทุกข์เกิด ความไว้วางใจที่จะเปิดเผยอาการทุกข์
- ๑.๒ วิธีการสอนแบบทำให้เกิดสติสัมปชัญญะเพื่อให้เกิดความระลึกได้
- ๑.๓ วิธีการสอนแบบให้เกิดความเห็นชอบและปัญญา เพื่อให้เกิด ความเห็นชอบและปัญญา เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ชอบด้วยคุณธรรม ไม่เป็นมิจฉาทิฐิ
- ๑.๔ วิธีการสอนแบบสนทนาธรรม แนะนำแนวทางด้วยเสียงธรรมจาก ภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้ในหลักธรรม
- ๑.๕ วิธีการสอนแบบพิจารณาตน เพื่อให้ศึกษาตนเองว่ามีทุกข์ เพราะ สาเหตุใด พิจารณาเหตุแห่งทุกข์ การดับไปแห่งทุกข์ วิธีการแก้ที่เหมาะสมกับตน
- ๑.๖ วิธีการสอนแบบใช้ตัวอย่างหรือต้นแบบใช้แบบอย่างที่ดีและไม่ดี ให้เกิดการเปรียบเทียบ ถึงเหตุและผลแห่งความดีและไม่ดีนั้น ๆ
- ๑.๗ วิธีการสอนแบบปฏิบัติฝึกฝนจิต เป็นการฝึกตนให้เกิดความรู้จริง โดยน้อมนำเสียงธรรมจากภายนอกในการอบรมให้เกิดความรู้ที่แท้จริงภายในให้เห็น ได้ด้วย ตนเองซึ่งไม่ใช่การรับรู้ โดยสังขารภายนอกหรือการกำหนดรู้ด้วยอรรถนัยภายนอก แต่เกิดขึ้นมาเป็นขึ้นมาเป็นความรู้ที่แท้จริง

๒. เทคนิคการสอนของพระโพธิญาณเถระ มีดังนี้

- ๒.๑ การใช้ภาษาง่าย ๆ
- ๒.๒ การใช้วัสดุที่หาง่ายในภูมิประเทศเป็นอุปกรณ์การสอน
- ๒.๓ การตีความหมาย
- ๒.๔ การให้คำจำกัดความ
- ๒.๕ การยกตัวอย่างอุปมาอุปไมย
- ๒.๖ การใช้อรรถนัยขัน
- ๒.๗ การพูดคักใจ
- ๒.๘ การใช้วาจากล่าวตักเตือน

๒.๘ การตอบปัญหา

๒.๑๐ การใช้ไหวพริบปฏิภาณในการตอบ

๓. หลักในการสอน มีดังนี้

๓.๑ สอนโดยสร้างแม่แบบ

๓.๒ สอนอย่างละมุนละม่อม

๓.๓ สอนอย่างเข้มงวดรุนแรง

๓.๔ สอนอย่างขอร้องวิงวอน

๓.๕ สอนตามจริตของบุคคล

๓.๖ สอนตามภูมิปัญญาของผู้ฟัง

๓.๗ สอนตามภูมิหลังของผู้ฟัง

๓.๘ สอนโดยไม่พูดแต่ให้ลงมือกระทำ

๓.๙ สอนโดยเลือกแสดงธรรมกับคนประเภทต่าง ๆ

๓.๑๐ สอนด้วยคำพูดสั้นๆทำให้เกิดปัญญา

๔. องค์ประกอบของการสอน การสอนที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยปัจจัย

ต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑ บุคคล

๔.๒ สถานที่

๔.๓ เวลา

๔.๔ จุดมุ่งหมาย

๔.๕ ธรรมะ

บุญศิริ ภิญญาธินันท์ และ อมรรัตน์ เนตรมุกดา (๒๕๔๕ : ๖๒ -๗๖) ได้กล่าวไว้ว่าปัจจุบันหนังสือธรรมะมีรูปแบบกะทัดรัด สวยงาม และสามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนได้ง่ายขึ้น จากการสำรวจพบว่ากลวิธีการนำเสนอที่นิยมใช้มี ๕ ประการ ได้แก่

๑. อธิบายเรื่องยากให้ง่าย เป็นการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้นหรืออาจใช้วิธีการให้คำจำกัดความหรือความหมายของคำหรือข้อความที่กล่าวถึง ซึ่งเป็นวิธีที่ธรรมะส่วนใหญ่ใช้ เช่น หนังสือแม่คันสนีย์ เสถียรสุด ก้าวอย่างแห่งชีวิต ปัญญา ได้หยิบยกสนทนาธรรมระหว่างแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด กับ พระธรรมปิฎกมากกล่าวถึง หรือหนังสือปัญญาธรรมเพื่อความก้าวหน้าของชีวิต ของ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญานันทะ) มีการอธิบายเรื่องยากให้ง่ายด้วยวิธีการให้

คำจำกัดความหรือให้ความหมายของคำที่กล่าวถึง

๒. อธิบายโดยการเปรียบเทียบ เป็นกลวิธีที่ใช้กันอยู่เสมอในหนังสือ
 ธรรมะทั่วไป เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพและเข้าใจง่ายขึ้น เช่น “กิเลสเหมือนหญ้า สมาริเหมือน
 หินทับหญ้า ขณะอยู่ในสมารินั้น กิเลสจะถูกกดไม่ให้ออกมาอาละวาด เหมือนหญ้าที่อยู่ใต้ก้อน
 หิน หญ้าก็งอกอีก เหมือนกับคนที่ออกจากสมาริแล้วก็กลับมีกิเลสฟูขึ้นอีก

๓. อธิบายโดยการสาธก เป็นการยกตัวอย่างเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพและ
 เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว เช่น หนังสือเข็มทิศชีวิต ของฐิตินาถ ณ พัทลุง ได้ยกตัวอย่างการเล่าเรื่อง
 สมัยพุทธกาลเพื่อประกอบการอธิบายเรื่องของอนิจจัง

๔. อธิบายโดยใช้หลักเหตุผล เป็นการอธิบายธรรมะโดยชี้ให้เห็นว่า
 ปรากฎการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ล้วนเกิดแต่เหตุ มีการปรุงแต่งและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
 หากจะดับทุกข์ก็ต้องดับที่ต้นเหตุของความทุกข์นั้น การอธิบายธรรมะโดยใช้หลักเหตุผล
 ปรากฎชัดเจน เช่น “ที่นี้ลองเอาหลักทางบาลีที่เรียกว่าหัวใจของพระพุทธศาสนาหรือคากาของ
 พระอัสสชิมาพิจารณากัน เมื่อพระอัสสชิได้มาพบกับพระสารีบุตรก่อนบวช พระสารีบุตรได้
 ถามถึงใจความของพระพุทธศาสนาว่า มีอยู่อย่างไร โดยย่อที่สุด พระอัสสชิได้ตอบว่า “สิ่งใด
 เกิดมาเพราะมีเหตุทำให้เกิด พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดง
 ความดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้นเพราะหมดเหตุ พระสมณะเจ้าตรัสอย่างนี้” นี่คือการบอกวา
 สิ่งทั้งปวงมีเหตุปรุงแต่งขึ้นมา มันดับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน นี่เป็นการชี้ให้เห็นว่า
 อย่าไปเห็นอะไรเป็นตัวตนที่ถาวร เพราะมีแต่สิ่งที่เกิดจากเหตุและงอกงามต่อไปตามอำนาจ
 ของเหตุ และจะดับไปเพราะสิ้นเหตุ เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ล้วนแต่เป็น
 ผลผลิตของสิ่งที่เป็เหตุ เป็นความสิ้นไหลไปไม่มีหยุด เพราะอำนาจของธรรมชาติที่มีลักษณะ
 ไม่หยุดปรุง สิ่งต่างๆจึงปรุงแต่งกันไม่หยุดและเปลี่ยนแปลงไม่หยุด

การอธิบายโดยใช้หลักเหตุผลเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็น
 ศาสนาที่สอนเรื่องธรรมชาติ และมีความเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง เพราะสามารถพิสูจน์ได้
 ว่าทุกสิ่งในโลกนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา และสามารถอธิบายด้วย
 หลักเหตุผลได้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัยใด และนี่คือเสน่ห์ที่ทำให้ผู้สนใจ
 ศึกษาพระพุทธศาสนาถึกันมากขึ้น ส่งผลให้หนังสือธรรมะเป็นที่นิยมแพร่หลาย แม้แต่ใน
 หมู่วัยรุ่นก็สนใจอ่านหนังสือธรรมะกันเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน

๕. อธิบายธรรมะให้ร่วมสมัย เป็นการอธิบายธรรมะผ่านมุมมองของผู้เขียน
 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นใหม่ มีการหยิบยกศัพท์สมัยใหม่ สถานการณ์ปัจจุบัน ข่าว ภาพยนตร์

โฆษณาประกอบารอธิบายและแสดงทัศนะเพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงธรรมะได้เร็วขึ้น และรู้สึกว่าธรรมะเป็นเรื่องใกล้ตัว เพราะตัวอย่างที่นำมาเล่าหลายเรื่องเป็นประสบการณ์ร่วมของคนในสังคม จึงไม่น่าแปลกที่พบว่าปัจจุบันหนังสือธรรมะมีออกจำหน่ายสูงชันมาก และบางเล่มเป็นหนังสือขายดีติดอันดับต้น ๆ เป็นเวลานาน อีกทั้งกลุ่มผู้อ่านก็ขยายวงกว้างกว่าเดิม คือไม่ใช่แค่เผยแพร่แต่เฉพาะกลุ่มผู้สูงวัย ผู้ที่สนใจศึกษาธรรมะหรือผู้ที่มีปัญหาชีวิตและต้องการที่พึ่งทางใจเท่านั้นแต่ยังแพร่หลายไปในหมู่ผู้อ่านที่เป็นวัยรุ่นด้วย

๖. อธิบายโดยการอ้างอิง เป็นการอ้างอิงจากสุภาษิต คำพังเพย วาตะ คำคม หรือวรรณกรรมอื่น ผู้เขียนมักเลือกจากคำกล่าวของบุคคลที่มีชื่อเสียงหรือจากวรรณคดีในวรรณกรรมต่าง ๆ จึงมีความไพเราะและให้แง่คิดที่ลึกซึ้งคมคายส่วนการอ้างอิงจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นตัวตน ประสบการณ์ ความคิดและมุมมองของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งประสบการณ์ดังกล่าวยังเป็นอุทาหรณ์ที่ให้ข้อคิดเตือนใจแก่ผู้อ่านได้ดีอีกด้วย จึงนับว่าเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้อ่าน

๗. อธิบายโดยการใช้อนุญา-วิสัยนา การอธิบายโดยการใช้อนุญา-วิสัยนา เป็นขบวนการเทศน์ของพระสงฆ์มาแต่อดีต กลวิธีนี้ยังคงทันสมัยและสามารถดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้ดีโดยผู้เขียนตั้งคำถามผู้อ่านเพื่อให้เกิดความสงสัย จากนั้นจึงตอบคำถามด้วยการอธิบายขยายความและยกตัวอย่าง

๘. อธิบายโดยการใช้อารมณ์ขัน หนังสือบางเล่มมีการอธิบายโดยการใช้อารมณ์ขันเพื่อให้ผู้อ่านคลายความเครียดจากหลักธรรมะทำให้เกิดความผ่อนคลายและสนุกไปกับการอ่านหนังสือธรรมะ

๙. อธิบายโดยการสรุปประเด็นความคิด เป็นการนำคำหรือข้อความที่เป็นหลักธรรมะมากล่าวโดยย่อและให้เข้าใจความชัดเจน

พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ได้ใช้กลวิธีในการสอนแบบหลากหลาย เข้าใจง่าย มีความทันสมัย ใช้สื่อต่างๆเข้ามาช่วยในการบรรยาย มีการใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเข้ามาแทรก

๑.๖ การสรุป

ในการพูดต่อที่ประชุมนั้นต้องมีการสรุป การสรุปเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งมีค่ามากกว่าความประทับใจในตอนแรก ๆ และเป็นโอกาสสุดท้ายที่จะทำให้ความมุ่งหมายในการพูดครั้งนั้นบรรลุผล (นิพนธ์ ศศิธร, ๒๕๓๑ : ๒๓๕) ดังนั้นการปิดปาฐกถา เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ถ้อยคำ ในตอนจบจะฝังอยู่ในความทรงจำมากที่สุด

นิพนธ์ ศศิธร (๒๕๓๑ : ๒๕๔๑) ได้กล่าวถึงการสรุปความไว้ ดังนี้

๑. การสรุปด้วยการรวบรัดความ ซึ่งมีวิธีการสรุปดังนี้
  - ๑.๑ การย่อจุดสำคัญ เป็นการย่อจุดสำคัญของเรื่องที่ได้กล่าวมาทั้งหมด
  - ๑.๒ การจำแนกหัวข้อสำคัญ โดยจำแนกเป็นข้อ ๆ
  - ๑.๓ การทบทวนความทั่ว ๆ ไป เป็นแบบที่ใช้มากที่สุด
  - ๑.๔ การรวบรัดความทางอ้อม โดยการยกคำถามอ้าง เปรียบเทียบหรือ

ยกตัวอย่าง

๒. การสรุปถ้อยคำตกลงฉบับสั้น จะใช้ได้กับการพูดเพื่อให้การบันทึกเป็น

ส่วนใหญ่

๓. การสรุปด้วยการสรรเสริญสละก็ มักใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น

งานเลี้ยงฉลอง

๔. สรุปด้วยถ้อยคำอำลา

อาษา ขจรจิตต์เมตต์ (๒๕๑๖ : ๔๕๑) ได้กล่าวถึงวิธีการสรุปไว้ ดังนี้

๑. สรุปจัดให้เข้ารูปรวบรัดที่สุดในเรื่องที่บรรยาย
๒. วิจารณ์ให้ผู้ฟังปฏิบัติ
๓. ยกย่องผู้ฟังด้วยสุจริต
๔. ทำให้ผู้ฟังหัวเราะ
๕. ปิดด้วยการอ้างกวีนิพนธ์
๖. อ้างคำสอนของศาสนา
๗. สร้างยอดสูงสุด

๑.๗ การใช้อารมณ์ขัน

จุดเด่นในการนำเสนอธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต อีกประการหนึ่ง คือ การใช้อารมณ์ขันร่วมกับการนำเสนอธรรมะทำให้มีความน่าสนใจมากขึ้น

ประสงค์ ราชณฺสุข (๒๕๒๘ : ๑๑๑) ได้กล่าวไว้ว่า อารมณ์ขันเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพภายในของบุคคล ผู้ที่มีอารมณ์ขันมักมองโลกในแง่ดีและมีอารมณ์แจ่มใสเบิกบานอยู่เป็นนิจ นักพูดที่ประสบความสำเร็จมักเป็นผู้ที่ร่ำรวยอารมณ์ขัน อารมณ์ขันทำให้เกิดบรรยากาศที่เป็นมิตรช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดและสร้างกำลังใจให้แก่ผู้พูดและผู้ฟัง ผู้พูดที่สามารถสอดแทรกอารมณ์ขันในการพูดของตนเองได้อย่างเหมาะสมจะเรียกถึงความสนใจและความนิยมชมชอบจากผู้ฟังได้เป็นอย่างดี อารมณ์ขันมี ๕ ประการ ได้แก่

๑. อารมณ์ขันแบบปัญญาชน เป็นอารมณ์ขันประเภทที่ผู้ฟังต้องใช้ความคิดหรือต้อง “ขบ” จึงจะขัน จำแนกได้ ดังนี้

๑.๑ การหักมุมอย่างไม่คาดฝัน มักเป็นการเล่าเรื่องสั้น ๆ แล้วจบลงด้วยการใช้คำพูดเพียงประโยคเดียวในตอนท้าย หักมุมโดยที่ผู้ฟังไม่คาดคิดมาก่อน เช่น เล่าถึงประสบการณ์เป็น ๆ ของผู้พูดแล้วลงท้ายว่า “ผมอายจนไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน (หยุดนิ่ง นิดหนึ่งให้ผู้ฟังสงสัยและกระหายที่จะทราบ) ผมก็เลยเอาไว้ที่เดิมบนคอของผมเอง

๑.๒ การเล่นคำ การเล่นคำมีทั้งการใช้คำซ้ำ คำคล้องจอง การแยกคำรวมถึงคำพวน

๒. อารมณ์ขันแบบชาวบ้าน เป็นอารมณ์ขันประเภทที่ฟังเข้าใจได้ง่าย ๆ โดยไม่ต้องเสียเวลาขบคิด เรียกว่าพอเปิดปากพูดก็ฮาแล้ว จำแนกได้ดังนี้

๒.๑ การพูดเกินจริง เช่น “แหม จันขึ้นคอกยเรอจนขางอกราก” หรือ “คุณรู้ไหม เมืองเกาหลีนะหนาวเสียจนพูดออกมากลายเป็นน้ำแข็งไปหมด”

๒.๒ การพูดแบบสองแง่สองง่าม เป็นการพูดที่มีความหมายสองแง่สองมุม เช่น “พวกหนุ่มน้อยหนุ่มมากทั้งหลาย อย่าลืมเตรียมเสื้อกันฝนติดตัวไปด้วยนะ”

๒.๓ การพูดแบบสับสน เป็นการพูดที่ใช้ถ้อยคำเพื่อให้ผู้ฟังสับสนจนคิดตามไม่ทัน อาจเรียกอารมณ์ขันได้

๒.๔ การพูดแบบวนเวียน เช่น “ผมไม่ชอบคิด เพราะคิดแล้วต้องขบขันแล้วก็ต้องขบ ขบแต่ไม่ใช่ขบคิด แต่ว่าเป็นขบแตก แตกแล้วก็ต้องก่กุ่ม ก่กุ่มแล้วก็ต้องคิด แต่ผมไม่ชอบคิด เพราะคิดแล้วต้องขบ...”

๓. อารมณ์ขันแบบเล่าเรื่องขำขัน ได้แก่ การเล่าเรื่องขำขันแทรกในการพูด

๔. อารมณ์ขันแบบล้อเลียน การล้อเลียนมักก่อให้เกิดอารมณ์ขันได้เสมอ ยกตัวอย่างข้อเขียนเรื่อง “สุนทรพจน์เปิดสัปดาห์สาธารณะ” ของฮิวเมอริสต์ หรือ ออบ ไชยวสุ “...บัดนี้ได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว ขอเรียนเชิญท่านประธานเปิดป้าย...และถ่ายเป็นปฐมฤกษ์ เพื่อเป็นสิริมงคลสืบไป”

๕. อารมณ์ขันแบบใช้เฉพาะการเคลื่อนไหว การใช้การเคลื่อนไหวอย่างเดียวโดยไม่พูดเลย ก็อาจก่อให้เกิดการขบขันแก่ผู้ฟังได้เหมือนกัน

ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ (๒๕๒๕ : ๒๑๓ - ๒๑๘) ได้กล่าวถึงอารมณ์ขันไว้

๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ฉลาดมาก เป็นลักษณะฉลาดมากจริง ๆ ไม่ใช่ฉลาดแกมโกง ยกตัวอย่าง
 ยอร์ช เบร์นาร์ด ชอว์ นักประพันธ์เรื่องนามของอังกฤษ ถามคนขับรถของตนว่า ทำไม
 ไม่ล้างรถ คนขับรถตอบว่า ล้างแล้วก็เปื้อนอีก ยอร์ช เบร์นาร์ด ชอว์ ไม่ว่าอะไร ถามต่อไปว่า
 กินข้าวหรือยัง คนขับรถตอบว่า ยัง ชอว์ก็บอกว่า คิ่แล้ว อย่ากินเลย กินแล้วก็หิวอีก

๒. เชื่อมมาก ลักษณะที่เชื่อมมากก็ทำให้คนจำกันได้ เช่น มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง
 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จเยี่ยมตำรวจตระเวนชายแดน พอพระองค์ทรงหยิบ
 ไอศกรีมวน(บุหรี) ออกมา ตชด.คนหนึ่งก็นั่งคุกเข่าทันทีควัก ไฟแช็กออกมาราบพูดว่า
 “ถวายพระเพลิง พระยะคะ” พระองค์ตรัสว่า “ยัง...ยัง..ฉันยังไม่ตาย”

๓. สำนวน การใช้สำนวนทำให้เกิดอารมณ์ขัน ยกตัวอย่างสำนวนครอบครัว
 ไชยวสุ (ฮิวเมอริสต์) “เรื่องเหล่าเรื่องยาผสมค ไปเยอะแล้ว เมื่อก่อนตอนยังหนุ่ม ๆ ผมกิน
 วันละ ๒ เวลา คือ เวลาฝนตกกับเวลาฝนไม่ตก แต่เดี๋ยวนี้เหลือเวลาเดียวคือเวลาตื่นเท่านั้น

๔. การหักมุม หมายถึง การพูดให้ผู้ฟังเข้าใจไปทางหนึ่งแล้วลงท้ายตกลง
 กลับมาอีกทางหนึ่ง ชนิดที่คนฟังคาดไม่ถึง เค้าเรื่องไม่ออก แบบพลิกเลือด ยกตัวอย่าง
 การพูดอวยพรในงานสมรสสายหนึ่ง ผู้พูดซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของเจ้าบ่าวจึงไปพูดตอนหนึ่งว่า
 “...เมื่อเพื่อนผมซึ่งเป็นเจ้าบ่าวในวันนี้บอกผมว่าจะแต่งงาน ผมถามว่ากับใคร เขาบอกว่าผู้หญิง
 ที่ชื่อดวงใจ เธอเรียนจบจากธรรมศาสตร์ ผมบอกเขาไปว่า อ่านะ...อย่ารีรอ” นี่เป็นตัวอย่าง
 การหักมุม

๕. ปฏิภาณไว เป็นเรื่องของการใช้ปฏิภาณไหวพริบของผู้พูดเอง ยกตัวอย่าง
 การพูดในรายการขอวาทีคราวหนึ่ง ผู้พูดรายการพูดว่า “คนกรุงเทพฯนี้เป็นคนเมืองสวรรค์จริง
 ๆ เขานอนกันบนฟุตบาท ที่สุพรรณคนเขาไม่นอนกันบนฟุตบาทกันหรอก เพราะฟุตบาทมีไว้
 ให้หมานอน” ผู้พูดรายที่สองพูดว่า “ฟุตบาทที่กรุงเทพฯ เขามีไว้ให้คนนอน เพราะเวลานี้
 กรุงเทพฯไม่มีหมาแล้วเนื่องจากคนกินหมาหมด ในเมื่อไม่มีหมาฟุตบาทมันก็ว่าง เมื่อว่างคนก็
 นอนได้ไม่เห็นเสียหายเลยนี่ครับ”

๖. เสียดสีประชดประชัน ลักษณะนี้มักใช้ในการหาเสียง เช่น “เดี๋ยวนี้
 เมืองสวรรค์ กรุงเทพฯ นี้แก้ปัญหาโรคติดได้แล้ว คือเขาสร้างสะพานลอยขึ้นมารถก็เลยไม่ติด
 บนถนนแต่ไปติดบนสะพานลอย”

๗. อารมณ์ขันแบบสองแง่สองง่าม เป็นอารมณ์ขันแบบกำกวม จะว่าหยาบก็ไม่หยาบ จะว่าสุภาพก็ไม่เชิง เช่น “เวลาขึ้นพูดกับผู้ใหญ่ ไม่ควรล้วงกระเป๋า บางคนมือหนึ่งถือกระดาษรายงาน อีกมือหนึ่งล้วงกระเป๋านับนิ้ว นับไปนับมานิ้วเกิน”

๘. อารมณ์ขันแบบบริสุทธ์ เป็นอารมณ์ที่ไร้เดียงสา ยกตัวอย่างลูกสาวอายุ ๕ ขวบ คุยกับคุณพ่อว่า พ่อรู้ไหมว่าข้างกลัวอะไร พ่อตอบว่า กลัวมดมั้งลูก ลูกบอกว่าไม่ใช่ พ่อก็ตอบไปเรื่อย ๆ ว่า ตะขอบ้าง ความขี้ขางบ้าง ลูกก็ว่าผิด และในที่สุดลูกเฉลยว่า กลัวจิ้งจิงพ่อ เพราะ จ.จิ้งจิดัง ข.ขี้ขางวิงหนี

๘. การพูดผิด โดยไม่ได้ตั้งใจ เป็นอารมณ์ขันแบบที่ผู้พูดไม่ได้ตั้งใจและไม่รู้ตัวด้วยยกตัวอย่างมีบางคนพูดในที่ประชุมว่า “สวัสดิ์ครับท่านสุภาพบุรุษและสถาพบุรุษทั้งหลาย”

๑๐. การใช้ท่าทางประกอบ เป็นการพูดที่ใช้ท่าทางประกอบขณะพูด ผู้ฟังจะขันตรงที่ผู้พูดใช้ท่าทางประกอบการพูดนั่นเอง

ประกิจ ขันตะเคียน (๒๕๒๔ : ๘๗-๑๑๐) ได้ศึกษากลวิธีการใช้อารมณ์ขันของอาจินต์ ปัญจพรรค์ ไว้ ๖ ประการ คือ

๑. การสร้างเรื่องให้จบแบบพลิกความคาดหมาย จบเรื่องแบบหักมุม คาดการณ์ผิดไป

๒. การสร้างอารมณ์ขันด้วยการสรุปความตอนท้าย โดยนำแนวคิดที่อาจคาดไม่ถึงมากล่าวให้เกิดอารมณ์ขัน

๓. การสร้างอารมณ์ขันโดยใช้พฤติกรรมของตัวละคร ด้วยการสร้างอารมณ์ขันให้ ตัวละครรู้เท่าทันกันหรือสนทนาได้ตอบจึงไหวจึงพริบกันอย่างคมคาย

๔. การสร้างอารมณ์ขันด้วยการทำให้เป็นเรื่องสัปดน อาจไม่ใช่เรื่องเพศเสมอไป แต่อาจให้คิดเป็นเรื่องเพศได้

๕. การสร้างอารมณ์ขันด้วยการใช้ตรรกวิทยาผิด ๆ เช่น การสรุปความเป็นเหตุเป็นผลอย่างไม่ถูกต้อง เชื่อมโยงให้สัมพันธ์กัน ทั้ง ๆ ที่ไม่สัมพันธ์กัน

๖. การใช้อารมณ์ขันด้วยการใช้ภาษา

ตอนที่ ๒ ความรู้เกี่ยวกับศิลปะการใช้ภาษา

ศิลปะในการใช้ภาษา หมายถึง การใช้ถ้อยคำ สำนวน และโวหารภาพพจน์ในการพูด ซึ่งทำให้เกิดลีลาการพูด (Style) ที่แตกต่างกันและเกิดประสิทธิผลตามจุดมุ่งหมายในการศึกษาพฤติกรรมการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ในด้านการแสดงธรรมะโดยวิธีการพูดนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการพูดในการแสดงธรรมะและหลักการพูดโดยยึดหลักทฤษฎีวาทศิลป์ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒ : ๑๐๖๖) ให้ความหมายว่า วาทศิลป์ หมายถึง การใช้ถ้อยคำสำนวน โวหารให้ประทับใจ

เพชรบูรณ์ โรจนธรรมกุล (ม.ป.ป. : ๕๑) ได้สรุปลักษณะงานของวาทศิลป์ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นคำพูดที่สั้นกระชับ
๒. มีความหมายที่แปลได้ในตัว
๓. ผู้ฟังฟังแล้วเกิดความหวนไห้
๔. สร้างความเชื่อถือศรัทธาในตัวผู้พูด
๕. น่าสนใจและชวนติดตาม

สรุปวาทศิลป์ หมายถึง กลวิธีในการพูด โดยใช้ถ้อยคำภาษาที่สามารถดึงดูดใจผู้ฟังให้คล้อยตาม และสนใจติดตามเรื่องราวจนจบ

อรรวรรณ ปิณฑน์โหวาท (๒๕๓๒ : ๕๐-๕๓) ได้กล่าวถึงศิลปะการใช้ภาษาตามทัศนะของอริสโตเติลไว้ว่า ศิลปะการใช้ภาษาในการพูดนั้น อริสโตเติลใช้ว่า ลีลาของการพูด ซึ่งประยุกต์มาจากลีลาของการเขียน (Lexis) หมายถึง การใช้ถ้อยคำ ไวยากรณ์ และการกล่าวสู่ผู้ฟัง ลักษณะของการพูดที่ดี มีดังนี้

๑. ความชัดเจนของภาษา (Clarity) ในลีลาการพูดธรรมดาผู้พูดควรใช้คำที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องที่พูด เมื่อต้องการให้เกิดผลชนิดหนึ่งชนิดใดแก่ผู้ฟัง ให้ใช้การเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย (Metaphor) แทนซึ่งทำให้ลีลาชัดเจน น่าฟังขึ้นมา

๒. การใช้สำนวนที่ถูกต้อง (Purity) หมายถึง การใช้คำที่เฉพาะเจาะจงมากกว่าคำทั่วไป ไม่ใช้ภาษาที่คลุมเครือและใช้คำเชื่อมที่เหมาะสมจะทำให้เกิดลีลาที่สละสลวย

๓. การใช้ภาษาที่ประทับใจ (Impressive) มีลักษณะดังนี้

๓.๑ การใช้ภาษาบรรยายแทนการใช้คำเพียง ๒-๓ คำ

๓.๒ มีการใช้คำอุปมาหรือคำขยาย

๓.๓ การบรรยายสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยคำที่ไม่ได้หมายถึงสิ่งนั้นโดยตรง

๓.๔ การใช้พหูพจน์แทนเอกพจน์

๓.๕ การใช้ข้อความนิเสธ (Negative) แทนข้อความบอกเล่าธรรมดา

๔. ความเหมาะสมของภาษา (Propriety) มีลักษณะดังนี้

๔.๑ ภาษาที่แสดงอารมณ์ผสมกลมกลืนไปกับเนื้อเรื่องและภาษาที่เข้าถึงอารมณ์ของคนฟัง จะทำให้เกิดความเชื่อในสิ่งที่ผู้พูดพูดไม่ว่าจะจริงหรือไม่ก็ตาม

๔.๒ ภาษาที่ใช้เหมาะกับบุคคลในท้องเรื่อง

๔.๓ การใช้ประโยคที่แบ่งด้วยวิธีธรรมดา หมายถึง การใช้ประโยคความรวมที่มีคำสันธานแสดงความคล้ายคลึงกันเป็นตัวเชื่อม เช่น ปัญหาสำคัญที่ทางกรุงเทพมหานครจะต้องแก้ไขโดยด่วนคือปัญหาการจราจรและปัญหามลภาวะ

๔.๔ การใช้ประโยคที่แบ่งให้ความตรงกันข้าม (Antithetical)

๕. ความมีชีวิตชีวาทางภาษา (Liveliness) มีลักษณะดังนี้

๕.๑ การใช้อุปลักษณ์ (Metaphor)

๕.๒ การใช้เอนธิมิม (Enthymeme) เป็นการแสดงเหตุผลโดยสรุปกรณีเฉพาะ จากกรณีทั่วไป ซึ่งปกติจะประกอบด้วยตรรกะ ๓ ประโยค เป็นข้อเสนอ ๒ ประโยค และข้อสรุป ๑ ประโยค เช่น มนุษย์ทุกคนต้องตาย (ข้อเสนอ) แดงเป็นมนุษย์คนหนึ่ง (ข้อเสนอ) แดงต้องตาย (ข้อสรุป) แต่เมื่อผู้พูดใช้เอนธิมิม จะกล่าวเพียง ๒ ประโยค โดยละประโยคใดประโยคหนึ่งไว้ในฐานะที่ผู้ฟังเข้าใจ ซึ่งจะมี ๓ รูปแบบ คือ มนุษย์ทุกคนต้องตาย แดงเป็นมนุษย์คนหนึ่งหรือมนุษย์ทุกคนต้องตาย แดงต้องตาย หรือแดงเป็นมนุษย์คนหนึ่ง แดงต้องตาย การใช้เอนธิมิมเป็นวิธีการสำคัญในการโต้แย้งและโน้มน้าวใจ

๕.๓ การเรียบเรียงข้อความให้กลับความกัน (Antithesis) แต่ให้มีความหมายคมคาย

๕.๔ การใช้กริยาแสดงอาการเคลื่อนไหวทำให้ภาษามีชีวิต (Actuality)

ประสงค์ ราชณัฐข (๒๕๓๐ : ๗๔-๗๖) อธิบายถึงการใช้อย่างมีประสิทธิภาพในการพูดที่เรียกว่า ภาษาประสิทธิผลไว้ว่า ในการพูดผู้พูดควรใช้ภาษาให้มีประสิทธิผลซึ่งหมายถึง การใช้อย่างถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เวลา สถานที่ บุคคล สถานะ รวมทั้ง

การใช้ภาษาได้อย่างสมเหตุสมผล มีน้ำหนักมีพลัง ประเทืองปัญญาและประเทืองอารมณ์
ของผู้ฟังจนสามารถจับใจ จูงใจผู้ฟังให้เชื่อถือศรัทธาคล้อยตามได้

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงหลักในการใช้ถ้อยคำในการพูดไว้ ดังนี้

๑. ใช้ถ้อยคำให้ตรงกับความหมาย
๒. ใช้ถ้อยคำให้ตรงกับระดับของบุคคล
๓. ใช้ถ้อยคำที่ถูกต้องตามหลักภาษาไทย
๔. ใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย
๕. ใช้ถ้อยคำที่กะทัดรัด
๖. ใช้ถ้อยคำที่มีชีวิตจิตใจ

ตอนที่ ๓ ความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการเขียน

บุณณะ ภูตะ (๒๕๒๓ : ๕๑) ได้เสนอแนวคิดในค่านท่วงทำนองการเขียนไว้
๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. ท่วงทำนองการเขียนแบบเรียบง่าย จะเป็นการใช้ถ้อยคำสำนวนแบบง่าย ๆ
ตรงไปตรงมา กลวิธีการผูกประโยคไม่ซับซ้อน อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้ง่ายไม่ต้องอาศัย
การตีความแต่อย่างใด

๒. ท่วงทำนองการเขียนแบบกระชับรัดกุม จะเป็นการใช้ถ้อยคำสั้น ๆ ไม่ใช่
คำเยิ่นเย้อสื่อความหมายตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม เน้นความกะทัดรัดของคำ

๓. ท่วงทำนองการเขียนแบบเข้มข้น จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เต็ม ไปด้วยโวหาร
ภาพพจน์แบบต่าง ๆ ถ้อยคำจะมีน้ำหนัก เน้นความสนใจของผู้อ่าน เราให้เกิดอารมณ์
คล้อยตาม บางครั้งอาจมีลักษณะเสียดสีประชดประชัน

๔. ท่วงทำนองการเขียนแบบสละสลวย จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เลือกสรรมาเป็น
อย่างดี มีความประณีต การผูกประโยคจะเน้นความงดงามในด้านภาษาแต่จะมีความชัดเจน
ผู้อ่านจะเกิดความซาบซึ้งประทับใจความเป็นสำคัญ

๕. ท่วงทำนองการเขียนแบบสูงส่ง จะเป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นคำศัพท์ยาก
การผูกประโยคจะมีชั้นเชิงซับซ้อนแบบคายุ จะต้องอาศัยการตีความในการอ่านเป็นอย่างมาก

ลักษณะท่วงทำนองการเขียนที่ดี ประทีป วาทิกทินกร ได้แบ่งลักษณะท่วงทำนอง
การเขียนที่ดีไว้ ดังนี้

๑. ความชัดเจนแจ่มแจ้ง คือ อ่านง่ายเข้าใจง่าย ไม่คลุมเครือ ซึ่งขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้คำง่าย ๆ ตรงตามความหมาย ผูกประโยคและเรียบเรียงข้อความดี

๒. กระชับรัดกุม คือ ไม่ต้องเสียเวลาอ่านมาก ไม่เยิ่นเย้อ

๓. มีน้ำหนัก คือ สามารถรื้อให้ผู้อ่านสนใจและประทับใจ ซึ่งจะเกิดได้เมื่อใช้คำให้เหมาะสมและใช้ข้อความให้มีภาพพจน์

๔. มีความเหมาะสม ราบรื่น สละสลวย

๕. มีความจริงใจ คือ เขียนตามความรู้สึกความรู้สึกจากใจจริง

บุญยงค์ เกศเทศ (๒๕๔๘ : ๓๓๘) ได้อธิบายถึงองค์ความรู้ด้านภาษาในงานเขียนไว้สรุปได้ ดังนี้

งานเขียนที่ดีควรมีองค์ประกอบในการใช้ถ้อยคำภาษา ดังนี้

๑. แจ่มชัด และปราศจากช่องโหว่

๒. สั้น รัดกุม กระชับ

๓. ชูใจผู้อ่านให้คล้อยตามได้

๔. ไม่ขื่นขม บีบคั้นจนเกินขอบเขต

๕. มีอารมณ์ขัน

๖. จริงใจ หวังดี เจตนาบริสุทธิ์

๗. ต้องให้ลึก กว้างและไกล

นอกจากนี้ควรต้องแสดงท่วงทำนอง (ลีลา) ของข้อเขียนให้มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ถ้อยคำบริสุทธิ์ใหม่ มีชีวิตและวิญญาณ

๒. ขกอุทาหรณ์ประกอบให้เหมาะสมกับกาลเทศะ

๓. อ้างคำคม สุภาษิต คำพังเพย คติพจน์ มาสนับสนุนถ้อยคำ หรือข้อความ

สม่าเสมอ

๔. ใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบ เทียบเคียง เพื่อความเด่นชัด ใช้ถ้อยคำแสดงภาพพจน์ ใช้สัญลักษณ์ สำนวนโวหาร

มีผู้แบ่งโวหารในการเขียนต่าง ๆ กัน ในที่นี้จะรวบรวมเสนอไว้ทุกโวหาร

๑. บรรยายโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้รายละเอียดตามข้อเท็จจริงของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ เพื่อให้ผู้อ่าน ได้เข้าใจและสามารถมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนตามตัวอักษรที่ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นมา ผู้เขียนจะเขียนลำดับข้อมูลให้เกิดความกระจ่างชัดเจนจนผู้อ่านสามารถลำดับเหตุการณ์ เรื่องราวได้อย่างต่อเนื่อง งานเขียนที่มักจะใช้เทศนา โวหาร

ได้แก่ งานเขียนทางวิชาการ ตำรา บทความทางวิชาการ ชีวประวัติ การบรรยายหรือ การเล่าเรื่องต่าง ๆ

๒. พรรณนาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อเน้นให้เห็นรายละเอียดปลีกย่อยของสิ่งต่าง ๆ เพื่อจะเน้นถึงอารมณ์และความรู้สึกคล้ายตามของผู้อ่านเป็นการใช้ภาษาถ้อยคำที่มีความสละสลวย เต็มไปด้วยศิลปะภาพพจน์ เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน ผู้เขียนจะเลือกหยิบจุดเด่นของสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษมาใส่รายละเอียดเพื่อสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน งานเขียนที่มักจะใช้พรรณนาโวหาร ได้แก่ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ตัวละคร ในเรื่องสั้นและนวนิยาย การเขียนแสดงความรู้สึกของบุคคลต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ

๓. เทศนาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้เหตุผลหลักฐานอ้างอิงเพื่อนำมาประกอบ ข้อเขียน เพื่อต้องการให้ผู้อ่านคล้อยตาม เชื่อถือ และนำไปสู่การปฏิบัติ เป็นการเขียนในลักษณะชักจูงโน้มน้าวใจผู้อ่าน งานเขียนที่มักจะใช้เทศนาโวหาร ได้แก่ โอวาท คำสอน สารโน้มน้าวชักจูงใจ บทความแสดงความคิดเห็น บทความแนะนำ ข้อเขียนแสดงทรรศนะในเรื่องต่าง ๆ

๔. สารกโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้ตัวอย่าง อุทาหรณ์ เหตุการณ์ ข้อเท็จจริงนิทานเพื่อประกอบงานเขียนที่ใช้โวหารหลักได้แก่ บรรยายโวหาร และ เทศนาโวหาร

๕. อุปมาโวหาร คือ โวหารที่เขียนขึ้นเพื่อให้ข้อเปรียบเทียบ เพื่อให้งานเขียนที่ใช้โวหารหลักเด่นชัดยิ่งขึ้น การเขียน โวหารชนิดนี้จะต้องใช้ความเปรียบตามที่มีกำหนดไว้แต่ดั้งเดิมตามสำนวนไทย

ตอนที่ ๔ ความรู้เกี่ยวกับการแสดงทัศนะ

เอกสารที่เกี่ยวกับการศึกษาทัศนะของพระมหาสมปอง คาลปุคฺโต ผู้วิจัยนำมาเสนอในที่นี้เป็นเอกสารที่จะช่วยในเรื่องการศึกษาทัศนะของพระมหาสมปอง คาลปุคฺโต ที่มีต่อบุคคล เหตุการณ์ หรือสถาบันในสังคมปัจจุบัน และทัศนะของบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อพระมหาสมปอง คาลปุคฺโต ผู้วิจัยจึงแบ่งเอกสารออกเป็น ๒ ส่วน คือ เอกสารที่เกี่ยวกับสถาบัน และเอกสารที่เกี่ยวกับทัศนะของบุคคลต่าง ๆ ที่มีต่อพระมหาสมปอง คาลปุคฺโต

๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน

ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของสถาบัน และให้คำอธิบายไว้ ดังนี้

ประสาธน์ หลักศิลา (๒๕๑๔ : ๒๒๘) ได้กล่าวถึงสถาบันไว้ว่า สถาบัน ได้แก่ พฤติกรรมพวกหนึ่งของมนุษย์ในสังคมแต่ละแห่ง เป็นการแสดงพฤติกรรมที่เกี่ยวกับวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการ อันจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของผู้คนทั้งหลายในสังคมนั้น ซึ่งได้จำแนกสถาบันไว้ ดังนี้

๑. สถาบันทางครอบครัว หมายถึง ระบบทางสังคมซึ่งควบคุมการปฏิบัติต่อกันทางเพศระหว่างหญิงกับชาย ให้อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและสร้างเด็กให้เติบโตเป็นสมาชิกของสังคมนั้นต่อไป จัดเป็นระบบหลัก

๒. สถาบันการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่จัดไว้เป็นแบบแผน เกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนให้เด็กเติบโตเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยเริ่มที่ครอบครัวก่อน ต่อเมื่อโตขึ้นก็เป็นที่หนึ่งของสังคมต่อไป

๓. สถาบันเศรษฐกิจ หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ในการจัดให้มีสิ่งของบริการสำหรับสังคมมีใช้มีกิน ได้แก่ การผลิต การหารายได้ การซื้อขาย เป็นต้น

๔. สถาบันทางการเมือง หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่จะให้ผู้คนในสังคมยอมรับปฏิบัติต่อกันเพื่อประโยชน์ในทางการบริหารและการอยู่ร่วมกันด้วยดี

๕. สถาบันศาสนา หมายถึง วิธีการที่ให้มีการปฏิบัติกิจทางศาสนา ควบคู่ไปกับการให้การอบรมศีลธรรมแก่คนในสังคมให้เข้าใจว่าสิ่งใดควรประพฤติอย่างไร

๖. สถาบันทางสันตนาการ หมายถึง วิธีการที่จัดให้สังคมหนึ่ง ๆ ได้มีการพักผ่อนหย่อนใจเป็นการผ่อนคลายทางร่างกายและสมอง

บรรพต วีระสัย (๒๕๑๔ : ๑๗๕) ได้นำเอาการแสดงปาฐกถาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ได้แสดงปาฐกถาเรื่องเกี่ยวกับสถาบันมากล่าวไว้ ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แบ่งสถาบันไว้ ดังนี้

๑. สถาบันครอบครัว แต่ก่อนเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของครอบครัว สังคมไทย บุตรหลานจะเคารพบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ชีวิตลูกต้องขึ้นอยู่กับพ่อกับแม่ โดยที่มีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัวต่อมามีความนับถือของลูกที่มีต่อผู้ใหญ่ได้เปลี่ยนไป เพราะลูกได้มีการศึกษามากกว่าพ่อแม่ พบสิ่งต่าง ๆ มากกว่าความนับถือที่เคยมีจึงลดน้อยลง

๒. สถาบันการปกครอง การดำเนินงานการปกครองของสังคมเรายังล่าช้า ไม่ทันสมัย ข้าราชการปฏิบัติงานอย่างล่าช้า ประชาชนยังไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสถาบันปกครองเท่าที่ควร

๓. สถาบันการศึกษา การศึกษาของไทยเรามีปัญหาเกี่ยวกับจำนวนประชากร และครูบางคนที่ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ทำให้นักเรียนไม่ได้รับวิชาการที่ใหม่ ๆ

๔. สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่ได้รับการอุดหนุนมาเป็นเวลาช้านาน แต่ขณะนี้สถาบันทางศาสนา กำลังทำให้คนเสื่อมศรัทธา เพราะมีอาจารย์บางท่านสอนให้คนหลงใหลในสิ่งที่ไม่เป็นแก่นสาร สอนให้คนหลงใหลมกมาย พระบางท่านสอนสูงเกินไป ประชาชนไม่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ก็ไม่เกิดประโยชน์อันใด

๕. สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันเดียวที่เป็นศูนย์กลางของความสามัคคีเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน เพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ

๒. ความรู้เกี่ยวกับทัศนะของบุคคลต่างๆที่มีต่อพระมหาสมปอง ตาลปุตโต

ศศิวรรณ ศรีกระจำ (๒๕๕๐ : www) ได้แสดงความเห็นว่า พระมหาสมปอง ตาลปุตโต คือ ภิกษุนักเทศน์กล้าล้ำลูกใหม่ที่ทำให้ธรรมะสามารถสวนกระแสแห่งกิเลส เข้าไปในจิตสำนึกของชนที่ขึ้นชื่อว่าเป็นชาวไทยพุทธจำนวนมาก ได้อย่างน่าอัศจรรย์ด้วยการใช้วัตถุดิบจากสื่อรอบตัวประกอบกับความสามารถพิเศษจากการเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ฟัง ท่านมีความมุ่งมั่นที่จะส่งตรงธรรมะให้ถึงใจของคนมากกว่า ๕ ปี จนได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของแบรนด์ “ธรรมะ เติลเวอริ”

บุปผา นันทวิชัย (๒๕๕๑ : สัมภาษณ์) ได้แสดงความเห็นว่า พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เป็นพระภิกษุที่มีวาทศิลป์ในการนำเสนอธรรมะได้อย่างดี และทำให้วัยรุ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมะที่มีอยู่ในชีวิตสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตได้ และรู้จักกตัญญูรู้คุณบิดา มารดา

บุชา อินทรปัญญา (๒๕๕๑ : สัมภาษณ์) ได้แสดงความเห็นว่า พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เป็นพระภิกษุในยุคใหม่ที่มีวิธีการในการเผยแผ่ธรรมะแปลกใหม่ ไม่เหมือนใคร จึงทำให้ธรรมะมีความน่าสนใจมากขึ้น

อภิชัย มุสิกะลักษณ์ (๒๕๕๑ : สัมภาษณ์) ได้แสดงความเห็นว่า ในการนำเสนอธรรมะของพระมหาสมปอง ตาลปุตโต นั้น มีความน่าสนใจ สนุกสนาน ทำให้ธรรมะเป็น

เรื่องที่ไม่น่าเบื่อและยังสามารถนำคำสอนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

๓. ข่าวดังและคำวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต

การเทศน์ของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต นั้นกลายเป็นที่นำสนใจของวัยรุ่น เพราะมีทั้งความสนุกสนานและมีสาระเกี่ยวกับธรรมะ รายการวีไอพีจึงได้นิมนต์มาบรรยาย ในรายการ พอเริ่มต้นก็สนุกสนานสมใจ โดยได้ยกเรื่องที่วัยรุ่นกำลังสนใจมาเชื่อมโยงเข้ากับ หลักธรรม ฟังแล้วเข้าใจง่ายไม่น่าเบื่อ (ไทยรัฐ, ๒๕๕๐ : ๑๓)

ว่ากันว่าในวงการคนข่าว มีคุณปลื้ม - ม.ล.ณัฐกรณ์ เทวกุล นับเป็นความนิยม ใหม่ของคนข่าว ส่วนในวงการธรรมะก็ไม่น้อยหน้า เพราะมีพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต เป็นที่ได้รับความนิยมนิยมของวงการธรรมะที่ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน พระมหาสมปอง เป็น พระนักบรรยายธรรมที่ปัจจุบันเป็นที่ชื่นชอบและรู้จักกันดีทั่วฟ้าเมืองไทย โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่น ที่ตื่นตัวอยากฟังธรรมะจากท่านมหาสมปองกันอย่างเนืองแน่น

ได้มีโอกาสฟังพระมหาสมปองเทศน์ สนุกมาก เป็นการสอดแทรกข้อคิดผ่าน เรื่องสนุกๆ ทำให้เราเพลินตอนที่ฟังและเมื่อย้อนกลับคิดถึงก็จะจำได้ว่าท่านสอนอะไรเรา และ ยังเอาในหลวงมาเป็นแบบอย่าง เป็นตัวอย่างที่เราเห็นได้จริง มีอยู่จริง ไม่ใช่คำสอนที่เลื่อนลอย (๒๕๕๐ : www)

ผู้จัดการ online (๒๕๕๑ : www) “พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต พระนักเทศน์ ชื่อคังตันคำรับธรรมะเดลิเวอรี่ วัตถุประสงค์ของ กล่าวถึงพระภิกษุที่อินเทอร์เน็ต เว็บออนไลน์ ที่ได้รับความนิยมนิยมจากผู้เล่นคงไม่เหมาะสมเท่าใดนัก สำหรับกรณีที่พระสงฆ์เล่นเพื่อสนทนา กับเพื่อนเพศหญิง โดยเฉพาะเป็นไปในทางชู้สาวพุดจาแทะ โลม ตรงนี้คงต้องขึ้นอยู่กับตัว พระสงฆ์หรือสามเณรเป็นสำคัญ ในการพิจารณาถึงความเหมาะสมในเพศบรรพชิตว่าควร จะวางตัวเพียงใดจึงจะเหมาะสม ซึ่งการห้ามใช้อินเทอร์เน็ตในโลกปัจจุบันคงเป็นเรื่องยาก เพราะ สิ่งของทุกสิ่งมีทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านบวก กับด้านลบ ทั้งนี้ต้องยอมรับว่า เว็บออนไลน์ เป็นที่รู้จัก กันดีในกลุ่มวัยรุ่น ไปจนถึงระดับผู้ใหญ่ ถ้าสามารถใช้ช่องทางตรงนี้ไปในด้านที่เป็นประโยชน์ เป็นการส่งเสริมธรรมะเผยแผ่พระพุทธศาสนา เข้ากลุ่มวัยรุ่น ได้อีกทางหนึ่ง ก็เป็นการดี”

นอกจากคำชื่นชมแล้ว ก็ยังมีเสียงวิจารณ์ออกมาบ้างว่าพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต ใช้ภาษาหือหาว ไม่สำรวมขัดกับความเป็นสมณเพศ แต่พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต กลับให้แนวคิดที่ “อาตมาไม่ยอมให้มองแบบนั้น เพราะพระมีหลายประเภทสายปฏิบัติ ตัดขาดจากทางโลกภายนอกก็มี อย่างอาตมานับเป็นสายสั่งสอน รูปแบบการสอนเป็นอย่างไร

ไม่สำคัญ หากแต่ผลลัพธ์ที่ได้นั่นคุ้มค่า” (ธรรมะอินทเรณค์. ๒๕๕๑ : ๒๑)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่อง หลักการพูด กลวิธีการแสดงธรรมะ หลักการเขียน รวมไปถึงศิลปะการใช้ภาษา ตลอดจนแนวทางในการวิเคราะห์กลวิธีการแสดงธรรมะ ซึ่งเป็นส่วนที่จะช่วยให้ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์กลวิธีการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง ดาลบุคุโต ได้บรรลุตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

ตอนที่ ๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (๒๕๔๒) ได้กล่าวถึงพุทธวิธีในการสอน กลวิธีและกลอุบายประกอบการสอนไว้ว่า วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย ๆ ได้แก่วิธีต่อไปนี้

๑. แบบสากัจจาหรือสนทนา วิธีนี้ทรงใช้โดยเฉพาะผู้ที่มาเฝ้าหรือทรงพบนั่น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่เข้าใจหลักธรรม

๒. แบบบรรยาย ทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้ที่มีพื้นความรู้ความเข้าใจก็มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมหรือหาความสงบสุขทางใจ ซึ่งส่วนมากจะเข้าใจในหลักธรรมแล้ว

๓. แบบตอบปัญหา ทรงใช้กับผู้ที่มาถามปัญหาเกี่ยวกับพระองค์ เช่น ผู้นับถือศาสนาอื่น ผู้มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน ผู้มาถามเพื่อลองภูมิ ผู้มาถามเพื่อข่มปราบพระองค์ให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบปัญหานี้ ทรงให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมไว้ในสังคิติสูตร

๔. แบบวางกลอุบายบังคับ ทรงใช้เมื่อเกิดเรื่อง มีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือ โทษะนาติเตียนกันอยู่ ทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็ทรงดำเนินชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดีและคุณประโยชน์ของการประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมแก่เรื่องนั้น จากนั้นจึงตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท จนสงฆ์ยอมรับคำของพระองค์ว่าดีแล้ว ไม่ทรงบังคับ

พระมหาจรัญ ปญญาวโร (๒๕๔๐) ได้ศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งแต่ชีวิตเริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายของท่าน มีความโดดเด่น ดังต่อไปนี้

ความเป็นผู้มักน้อยสันโดษ พระมหากัสสปเถระ เป็นแบบอย่างของผู้สันโดษที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสของผู้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายอันเป็นธรรมเนียมของนักบวชที่ควรใช้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติค้ำนี้

ความเป็นผู้ดงแก่เรียน ท่านพระมหากัสสปเถระ แม้บวชเมื่ออายุมากท่านก็ไม่ทอดทิ้งในพระศาสนามุ่งประพฤติปฏิบัติจนเกิดความสมบูรณ์ในไตรสิกขา จนถึงจุดหมายคือ พระอรหัตผล เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ

พระมหากัสสปเถระเป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ จนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอนโดยตรง

มหาสังฆปาโมกข์ พระมหากัสสปเถระ ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกในปีพุทธปรินิพพาน อันเป็นการรักษาหลักการและข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและปฏิบัติสืบต่อมา ซึ่งเป็นต้นแบบของพระพุทธศาสนาเถรวาทสืบมาจนถึงปัจจุบัน

พระวุฒิกธมม วุฒิกธมม (๒๕๔๓) ได้ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชมุนี (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาพุทธธรรมของพระราชมุนี มีจุดเด่น คือ มีเนื้อเรื่องบรรยายธรรมเป็นลำดับขั้น เป็นขั้นตอน แต่ละประเด็นจะมีความรู้ใหม่ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ โดยใช้ภาษาร่วมสมัย ฟังเข้าใจง่าย อธิบายพุทธธรรมได้ลุ่มลึก ชัดเจน โดยสามารถสรุปประเภทเนื้อหาของพุทธธรรมได้ ๔ ประเภท คือ

๑. เนื้อหาประเภทพัฒนาจิตใจเพื่อชีวิตที่ดีงาม
๒. เนื้อหาประเภทบูรณาการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
๓. เนื้อหาประเภทพระธรรมเทศนา
๔. เนื้อหาประเภทวิชาการ

จากการศึกษาวิจัยหนังสือและผลงานของพระราชมุนี จำนวน ๔๒ เรื่องพบว่า พระราชมุนี ท่านมีเทคนิคและวิธีการนำเสนอพุทธธรรมที่เด่นชัด ๖ วิธี คือ

๑. นำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ
๒. นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ
๓. นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา คำคม โคลง บทประพันธ์ และบทกลอน เป็นต้น
๔. นำเสนอโดยวิธีการพูดเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่าง ๆ
๕. นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย
๖. นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

ผลการสำรวจทัศนคติของพระภิกษุสามเณรทั้งสองกลุ่มที่มีต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนี ปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มใหญ่เห็นด้วยอย่างยิ่ง และเห็นด้วยต่อบุคลิกลักษณะ เนื้อหาพุทธธรรม และเทคนิควิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนีที่นำเสนอ และมีความพอใจอยู่ในระดับดีมากต่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมุนีในปัจจุบัน หนังสือสองเรื่องที่พระภิกษุสามเณรทั้งสองกลุ่มอ่านมากกว่าครึ่งคือเรื่องปลุกปลอบใจยามวิกฤตและพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์

พระมหานุญเลิศ ทุมทสฺสี (๒๕๔๑) ได้ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชมหาคุณ (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) จากการศึกษาพบว่า หลวงพ่อกุณท่านเป็นพระที่ประชาชนศรัทธาเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เพราะท่านประสบความสำเร็จในการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นการสนทนา หรือตอบปัญหา หรือว่าการใช้สื่อสัญลักษณ์ คือการเคาะหัวแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ และวัดอุโมงค์ การฝังตะกรุด จะมีคนทุกระดับเข้าไปหาท่านมิได้ขาด โดยเฉพาะนักข่าว หรือสื่อมวลชนจะติดตามเสนอข่าวสารของท่านอยู่เสมอไม่ว่าท่านจะพูดอะไร คำพูดนั้นมักเป็นที่สนใจกันเป็นอย่างมาก มีเรื่องที่จะต้องศึกษา เกี่ยวกับการทำงานของท่านได้ทุกแขนงทุกสาขาวิชา แต่ที่น่าสนใจมากคือ การศึกษาเปรียบเทียบ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านกับพระเถระทั้งหลายที่มีลักษณะเด่นแตกต่างกันและเหมือนกัน เรื่องอิทธิพลของการใช้สื่อสัญลักษณ์คือวัดอุโมงค์ คาถาอาคม ตะกรุด และการเคาะศีรษะแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ในสังคมปัจจุบัน และการสงเคราะห์ประชาชนโดยการบริจาคสร้างสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นงานที่ท่านอุทิศชีวิตทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (๒๕๔๑) ได้ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) พบว่า พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) ได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้สำหรับฝึกอบรมบุคลากรทั้งฝ่ายบรรพชิต คฤหัสถ์

และการฝึกอบรมผู้นำ ในส่วนบรรพชิต ท่านได้นำกระบวนการ ๓ อย่าง มาใช้ในการฝึกอบรม ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักชุกฉวัตรและหลักกวัตร ๑๔ ซึ่งการอบรมตามหลักไตรสิกขามุ่งให้พระภิกษุสามเณรรักษาพระวินัยโดยเคร่งครัด ฝึกฝนสมาธิ และให้มีความคิดถูกต้อง คือ สัมมาทิฏฐิ โดยใช้วิธีการอบรมด้วยการออกกฐาระเบียบ ฝึกอานาปานสติ และส่งเสริม สัมมาทิฏฐิคือความคิดที่ถูกต้องซึ่งมีส่วนให้พระภิกษุสามเณร ในวัดหนองป่าพงมีความมั่นคงในพระวินัย จิตสงบและมีความเห็นถูกต้องตามพระธรรมวินัย

สำหรับการฝึกอบรมตามหลักชุกฉวัตร ๑๓ ท่านเน้นให้ปฏิบัติด้วยศรัทธา และถือว่าเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาด้วย โดยที่ใช้เป็นเอกลักษณ์ของวัดหนองป่าพง ได้แก่ การฉันในบาตร การฉันหนเดียว และการอยู่เสนาสนะที่เขาจัดให้ สำหรับการฝึกอบรมด้วยกวัตร ๑๔ ท่านมุ่งให้พระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติตนถูกต้อง และเหมาะสมต่อบุคคล สถานที่ตามกาลเทศะ โดยใช้วิธีการให้ฝึกฝนปฏิบัติจริง คอยพรีาสอน แนะนำ และให้ออกกฐาระเบียบเพื่อปฏิบัติโดยเท่าเทียมกัน สิ่งที่ท่านเน้นในกวัตร ๑๔ ประการ คือ มารยาทในการบิณฑบาต การฉัน การรักษาเสนาสนะ การใช้บริการอย่างประหยัด และการอุปัฏฐากครูบาอาจารย์

พระโพธิญาณเถระ ได้ฝึกอบรมฆราวาสด้วยหลัก บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ฆราวาสธรรม ๔ และอนุปฺพุพิกถา ๕ โดยในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ท่านเน้นการให้ทานด้วยปัญญา การตัดกิเลส การฟังธรรมด้วยความเคารพและการทำความเห็นให้ถูกโดยใช้วิธีการแสดงธรรม ในวันธรรมะสวนะ(วันพระ) และวันสำคัญการสนทนาธรรมเฉพาะตัวและเป็นกลุ่ม ในหลักฆราวาสธรรม ๔ ท่านเน้นไปที่การรักษาศีลและการละเว้นอบายมุข โดยการแสดงธรรมในวันสำคัญ การทำบุญในโอกาสต่างๆ แนะนำเป็นรายบุคคล และการให้ข้อคิด ทำให้ฆราวาสครองเรือนด้วยความสุขมีหลักธรรมประจำใจ

สำหรับหลักอนุปฺพุพิกถา ๕ ท่านมุ่งให้อุบาสกอุบาสิกา และแม่ชีปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันไปจนถึงการประพาศิพรหมจรรย์ โดยเน้นการรักษาศีลที่ถูกต้อง การเห็นโทษของกิเลส การปฏิบัติสมาธิและการเจริญวิปัสสนา ผลการฝึกอบรมทำให้อุบาสก อุบาสิกา แม่ชีที่วัดหนองป่าพงและสาขาได้รับความสงบจากการรักษาศีลและการฝึกสมาธิ

การฝึกอบรมผู้นำสาขา เพื่อให้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ไปทำหน้าที่บริหารสาขา โดยใช้หลักธรรม คือ คารวะ ๖ และกัลยาณมิตร ๗ เป็นหลักในการอบรม โดยใช้วิธีการแนะนำ การให้โอกาสฝึกฝนปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ จนมีความมั่นคง ผลการฝึกอบรมทำให้เกิดสำนักสาขา ทั้งในและต่างประเทศ

พระมหาสถัญญา ปญญาวิจิตโต (๒๕๔๑) ได้ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิกโก “หลวงตา”-“แพร่เชื้อไม้”) จากการศึกษาพบว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติ และการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณดังกล่าวมาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์และนำเข้าสู่การปาฐกถาธรรม-บรรยายธรรม อภิปราย ได้วาที และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้การเผยแพร่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนต่างๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แลบบันเทิงเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้หายจาก โลภะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้คลายจากความทุกข์บ้าง ผู้ฟังที่มีความประพฤตินั้นคืออย่างไรอย่างหนึ่งก็ให้เลิก ลด ละได้หรือผ่อนให้คลายลงได้ โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่องสั้นสะท้อนให้เห็นค่านิยมและปัญหาต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมไทยสมัยนั้น ท่านได้ให้คำแนะนำและเสนอความคิดเห็นเชิงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องต่างๆ ชักจูงโน้มน้าวจิตใจบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขในครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขในสังคมและส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องต่าง ๆ ที่สังคมไทยยังบกพร่อง

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข (๒๕๔๒) ได้ศึกษาประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข พบว่า จากความคิดเห็นของวิทยากรจำนวน ๒๐ คน (ร้อยละ ๖๒.๕) และผู้เข้าอบรมจำนวน ๒๒๖ คน (ร้อยละ ๖๕.๘) ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจและประสิทธิผลของสื่อ การเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนาพบว่า เกิดประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข เนื่องจากผู้ส่งสารอันได้แก่ คุณแม่ดร.สิริ กรินชัยและวิทยากรสามารถโน้มน้าวใจผู้รับสาร/ผู้เข้าอบรม ให้คล้อยตามเนื้อหาสาระ/ธรรมะ โดยการใช้สื่อต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการรู้และสำนึก อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของตน ให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยรวมของระดับเจตนาในการรักษาศีล ๕ และงดเว้นอบายมุขหรือสิ่งเสพติด เช่น สุรา บุหรี่ ยาบ้า กัญชา โคเคน เล่นการพนัน เที่ยวกลางคืน พบว่า ก่อนเข้าอบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับคงวันได้มากที่สุดเท่ากับ ๔.๖๖ หลังเข้าอบรมค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับเดิมแต่มีค่าเฉลี่ยสูงเพิ่มขึ้นเท่ากับ ๔.๘๑

แนวคิดและเทคนิคการเผยแพร่ธรรม

พระโศภณธรรมวาทी (๒๕๔๔ : ๓๑-๓๓) ได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการสื่อสารเคล็ดลับ หรือศิลปะการเทศน์ ที่น่าสนใจ ไว้ดังนี้

คำว่า “เคล็ดลับ” หมายถึง กลเม็ดหรือวิธีที่ชาลฎลลคที่คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักหรือ รู้จักแต่ยังไม่คุ้นเคยนัก

คำว่า “ศิลปะ” หมายถึง ความมีฝีมือหรือความชำนาญในการแสดงออก ในที่นี้ หมายถึงศิลปะในการเทศน์

ส่วนคำว่า “การเทศน์” หมายถึง การยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเพื่อสั่งสอนประชาชนให้ รู้ให้เข้าใจ จะได้ละชั่วทำดีมีสวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายของชีวิต การเทศน์ในที่นี้ หมายถึงเอาการเทศน์ ๒ แบบ

๑. การเทศน์ปฎิภาณ ไม่อ่านคัมภีร์

๒. การเทศน์ปจจนา – วิสัชนา

ในการเทศน์นั้น มีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจอยู่ ๓ ประการ คือ ทุน ทาง ธรรม

๑. “ทุน” หมายถึง พื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม ถ้าจะเป็นนักเทศน์ ต้องมีอย่างน้อย ๖ ประการ ดังนี้

๑.๑ รู้หลักธรรม

๑.๒ จำหลักสูตร

๑.๓ พุคละฉาน

๑.๔ ปฎิภาณไว

๑.๕ น้ำใจงาม

๑.๖ มีความรอบรู้

๒. “ทาง” หมายถึง วิธีเข้าถึงความสำเร็จโดยสามารถ “เทศน์ได้” รวมไปถึง “เทศน์เป็น” การจะทำได้ดังนี้ ต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทาง คือ

๒.๑ มีครูแนะนำ

๒.๒ ท่องจำเทศนา

๒.๓ ฝึกว่าปากเปล่า

๒.๔ เข้าใจวางโครง

๒.๕ ฟัง เขียน เพียร อ่าน

๒.๖ ปฏิภาณว่องไว

๒.๗ จิตใจสงบ

๒.๘ ขอบคบบัณฑิต

๒.๙ เกาะติดสถานการณ์

๓. “ธรรม” ในที่นี้ หมายถึง หลักการและอุดมคติของนักเทศน์ การเทศน์ควรปฏิบัติไปตามหลักการ ดังต่อไปนี้

๓.๑ เทศนาตามขั้นตอน

๓.๒ สั่งสอนอย่างมีเหตุผล

๓.๓ เมตตาต่อสาธุชน

๓.๔ ไม่กังวลกับเครื่องกัณฑ์

๓.๕ ไม่กระทบตนกระทบท่านคือหลักการเทศนา

ลักษณะของโคร่งเทศน์

โคร่งเทศน์นั้นจะประกอบด้วย

๑. อุเทศ คือ หัวข้อที่ยกขึ้นเป็นหลักในการแสดง

๒. นิเทศ คือ การอธิบายขยายความอุเทศในเชิงปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

โดยใช้วิธีอธิบายแบบ ๔ ส. (สันที่สนา เทศน์ได้แจ่มแจ้ง สมารถปนา เกิดแรงจูงใจ สมุดเตชนาชวนให้ทำตาม สัมปหังสนา เกิดความบันเทิง)

๓. ปฎินิเทศ คือ การสรุปใจความวางเป็นประเด็น ทิ้งท้ายไว้ก่อนจบ

การเทศน์

เตรียมการเทศน์

๑. เตรียมตัวให้พร้อม

๒. ซักซ้อมไว้ดี

๓. ทำที่เตะตา

๔. กลางเตะหู

๕. ตาคูคนฟัง

๖. ทำนั้งฝั่งผาย

๗. อธิบายแจ่มแจ้ง

๘. แสดงหลักการ
๙. ปฏิภาณว่องไว
๑๐. จิตใจสะอาด
๑๑. มารยาทยอดเยี่ยม

ปฏิบัติกาตเทศน์

๑. ไปก่อนเวลา
๒. เข้าหาเจ้าหน้าที่
๓. คัมภีร์ไม่ขาด
๔. ฉลาดเจรจา (เข้าภาพ)
๕. ถามหาข้อมูล (งาน)
๖. เพิ่มพูนศรัทธา
๗. จรรยาตงดงาม
๘. รูปความแจ่มชัด (ในใจ)

จุดเด่นนักเทศน์

๑. รูปสะตุดตา รูปโศภา กิริยาตงดงาม มีความสะอาด มารยาทเรียบร้อย
๒. เนื้อหาสะตุดหู เนื้อหาสาระตละตลวย ที่ควรตั้นก็ตั้น ที่ควรยาวก็ยาว สัมผัสคล้องจอง และเป็นไปตตามลำดับไม่สับสน
๓. ความรู้สะตุดจิต รู้จริง รู้แจ้ง รู้กว้าง รู้ลึกและรู้รอบ
๔. ข้อคิดสะตุดใจ แสดงแทรกข้อคิด เช่น หลวงพ่อพุทททาส “ทุกข์เกิดที่จิต ถ้าเห็นผิดเมื่อผัสสะ” พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า “คนเก่งทำเคราะห์ให้เป็น โอกาส คนประมาททำโอกาสให้เป็นเคราะห์” คัจฉนี้เป็นต้น
๕. อุปมาอุปไมยน่าฟัง ผลกรรมตคิดตตามคนทำเหมือนล้อรถหมุนตตามรอยเท้าโค เจาตตามตัววิ่งจี้ตตามกันไปไม่ถดถะ

อุดมคตินักเทศน์

๑. สอนให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น
๒. สอนตคนก่อน แล้วจึงสอนตคนอื่น
๓. ความเป็นนักธรรม ต้องนำนักเทศน์

๔. ถ้าสอนจากเรื่องที่คุณทำ ทุกถ้อยคำจะมีฤทธิ์
๕. อย่างดีมี “คนผอมขายยาผี หลิงผัวหนีขายยาเสน่ห์”
๖. คิดว่า “จงทำตามที่คุณสอน อย่าทำตามอย่างที่ฉันทำ” อย่างนำมาใช้
๗. สอนอย่างไร ทำ ได้อย่างนั้น

พระพิจิตรธรรมพาที (๒๕๔๔ : ๓๔-๓๖) ได้กล่าวถึงหลักนิทานกับการเทศน์ไว้ว่า “นิทาน” ก็คือนิยายหรือเรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่าง ๆ เป็นสื่อนำไปสู่ความสนใจ เข้าใจ ช่วยให้เรื่องที่เล่านั้นเกิดมโนภาพเป็นรูปธรรมขึ้น และคงไม่มีใครปฏิเสธว่านิทานไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตเพราะ

๑. นิทานเป็นกาวใจระหว่างคุณตาคุณยายกับหลาน ๆ
๒. นิทานเป็นรางวัลความเชื่อฟังที่พ่อแม่จะให้กับลูก ๆ
๓. นิทานเป็นสื่อการสอนของครูอันแสนวิเศษ
๔. นิทานเป็นหุ่นของธรรมะที่จะช่วยขยายเรื่องนั้น ๆ ให้กระจ่าง
๕. นิทานเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์อันสำคัญของนักสอน นักพูด นักเผยแผ่
๖. นิทานเป็นแคลงซูลที่เคลื่อนเรื่องขมให้เป็นขมหวาน

การใช้นิทานประกอบการบรรยายเป็นเรื่องธรรมดาในวงการพุทธศาสนา แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงเล่านิทานประกอบการสอนธรรม ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงแบ่งคำสอนออกเป็น ๘ หมวดเรียกว่า นวังกถัตถุศาสน์ ก็คือสุตตะ เภยยะ เวชยการณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม และเวทัลละ ในบรรดาคำสอนทั้ง ๘ หมวดนี้ นิทานธรรมะ จัดเข้าในหมวดที่ ๗ คือ ชาดก พระอรชรถกอาจารย์ระบุว่า ในพระไตรปิฎกมีชาดกทั้งสิ้น ๕๕๐ เรื่อง เช่น ในมโนรถปुरुณี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคที่ ๒ หน้า ๒๘๒ ท่านกล่าวไว้ว่า “ปัญญาสาธิกานิ ปญจ ชาตกสตามิ ชาตกนฺติ เวทิตพฺพานิ ควรทราบว่ ชาดก ๕๕๐ เรื่อง จัดเป็นชาดก” แต่ในพระไตรปิฎกบาลีปัจจุบัน มีชาดกจริงเพียง ๕๔๗ เรื่องเท่านั้น

การใช้นิทานประกอบการสอนธรรมช่วยให้ผู้ฟังเกิดสัมปหังสนา คือ ได้รับความบันเทิง ในธรรม และในขณะที่เดียวกันก็ได้สันตัสสนา คือความแจ่มแจ้งในธรรมไปด้วย การเล่านิทาน จะได้ผลดังกล่าวก็ต่อเมื่อผู้เล่าพยายาม โยงเข้าหาหัวข้อธรรมในทำนองว่า “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า” ดังนั้น นิทานชาดกจึงประกอบด้วยภาษิต คำคม และคาถาร้อยกรองสรุปคติสอนใจ ไว้เสมอ

อันนิทานนั้นมีหลายหลากมากชนิด ทั้งนิทานไทย แจก ฝรั่งเศส อาหารับ พม่า มอญ เขมร จีน ฯลฯ แต่เมื่อประมวลแล้วเห็นจะแบ่งเป็นประเภทได้ ๑๒ ประเภท ดังนี้

๑. นิทานตัวอย่าง มีบุคคล สถานที่ ประกอบ เช่น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่
  ๒. นิทานเปรียบเทียบ เรื่องนำไปสู่คติธรรมหรือความสำนึกที่ค้ำจาม ซึ่งให้เห็นผลของการกระทำ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ขยัน-รวย เกียจคร้าน-จน
  ๓. นิทานกระทบกระเทียบ เรื่องที่เล่าเสียดสี เหน็บแนม หรือล้อเลียน ฝ่ายตรงข้ามให้เจ็บ (ใจ) หรืออาย เช่น คนศิโรราบหรือคนที่มีปมค้อย ใครจะผูกข้อแวงหรือแคะต้องเรื่อง อื่น ๆ เลียน ๆ เคียน ๆ โลง ๆ ไม่ได้ เพราะมักจะน้อยใจ
  ๔. นิทานชาดก เรื่องเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เช่น สุวรรณสาม มโหสถ ปรากฏอยู่ในพระสูตรหรือชาดกต่าง ๆ
  ๕. นิทานตลก เรื่องที่เล่าเพื่อคลายเครียดหรือสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ฟังแล้วสนุกสนานเกิดความเพลิดเพลินแต่ไม่ถือเป็นจริงจัง
  ๖. นิทานพื้นบ้าน เรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือถิ่นฐานย่านนั้น ๆ เช่น เรื่อง ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ที่จังหวัดยโสธร เป็นต้น
  ๗. นิทานปรัมปรา เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย มักมีอภินิหาร
  ๘. นิทานประเทืองปัญญาเรื่องที่สอนให้รู้จักคิดหรือแก้ปัญหา เช่น นิทานอีสป หรือศรีธนญชัย เป็นต้น
  ๙. นิทานปริศนาปัญหาธรรม เรื่องที่นำไปปริศนามาตั้งแล้วมีตัวละครหรือธรรมะ มาอธิบายให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้ง เช่น อะไรเอ่ย ? ยามเช้าเจ้าสี่ขา คลานไปมาร้องไห้เงยเที่ยงวันกลับผันแปร เป็นสองขาน่าแปลกใจ สายัณห์ทัศวันเย็น กลับกลายเป็นสามขาได้ สัตว์นี่คืออะไร ใครตอบได้ช่วยบอกที
  ๑๐. นิทานเทียบสุภาษิต เรื่องที่นำสุภาษิต คำโคลงมาตั้งแล้วมีนิทานเล่าเทียบเรื่อง เรียกอีกอย่างว่า นิทานกระทู้
  ๑๑. นิทานวรรณคดี เช่น เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน, พระอภัยมณี, ไกรทอง-ชาละวัน, อิเหนา เป็นต้น
  ๑๒. นิทานโบราณคดี เรื่องจริงที่เกิดขึ้นแต่มิได้มีการจดบันทึกไว้เล่าสืบ ๆ กัน มา มีที่ไปที่มา บุคคล สถานที่ และเวลาจริง
- สรุปได้ดังนี้ว่า นักเทศน์ นักเผยแผ่ จำเป็นต้องมีนิทานไว้เป็นสื่อสอนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเผยแพร่ข้อคิด คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของนิทาน
๒. เพื่อส่งเสริมศิลปะในการสื่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยนิทาน
๓. เพื่ออนุรักษ์ธรรมนิทานทุกรูปแบบของนักเทศน์ นักปราชญ์ทางศาสนา ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ไว้มิให้สูญ

พระมหาสมณอง ปจฺ โจนฺ ปกาโร (๒๕๓๕) ได้กล่าวถึงกลวิธีและเทคนิคประกอบการสอนไว้ว่า สำหรับครูอาจารย์ผู้สอนจะต้องมีความเคารพในพระธรรม คือ พุคตามธรรม เอาความถูกต้อง ไม่เอาความถูกต้องใจ วิธีการสอนแบบใดคงไม่ดีไปกว่าวิธีการของพระพุทธเจ้า เพราะการสอนของพระองค์แต่ละครั้งจะดำเนิน ไปจนบรรลุผลสำเร็จนั้น พระองค์มีกลวิธีและเทคนิคในการสอน ๔ ประการ คือ

๑. แบบสันถัสสนา เป็นการสอนที่ชี้ให้เห็นแจ่มแจ้ง ชัดเจน มิใช่การพูดยาวหรือพูดยาว ๆ แต่หมายถึงการอธิบายให้คนเข้าใจเรื่องที่พูดนั้นชัดเจน เห็นจริงตามที่พูดจนยอมรับนับถือ อยากนำเอาไปปฏิบัติตาม จะทำได้เช่นนี้ ครูผู้สอนต้องมีการเตรียมตัวอย่างดี โดยใช้วิธีดังนี้

- ๑.๑ การตีความหมาย
- ๑.๒ การขยายความหมาย
- ๑.๓ การอุปมาอุปมัย
- ๑.๔ การยกอุทาหรณ์
- ๑.๕ ใช้อุปกรณ์ประกอบ

๒. แบบสมათปนา เป็นการสอนชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรือบรรยายให้ชาวซึ่งในคุณค่าเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนใจยอมรับ ทำให้อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ เช่น สิ่งใดที่บอกว่าดีมีประโยชน์ก็บอกให้ทำ สิ่งใดที่ไม่มีประโยชน์ก็เลิกเสีย แต่ต้องใช้หลักการพูด โนม่น้าวจิตใจ อย่างที่เขาพูดปลุกกระดม ต้องใช้วาทศิลป์ ดังนี้

- ๒.๑ เรียกร้องความสนใจ
- ๒.๒ เร้าใจให้เห็นประโยชน์อันจะพึงได้
- ๒.๓ จุดไฟปรารถนา
- ๒.๔ พาลงมือกระทำ

๓. แบบสมุคเตชนา เป็นการสอนเร้าใจให้อารมณ์อาจหาญแกล้าวกล้า คือ ปลุกใจให้กระตือรือร้น เกิดความอดสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จลงได้ ผู้งานไม่หวั่นไหว ไม่กลัวยากลำบาก การสอนแบบนี้เป็นการสอนเพื่อให้เกิดความกล้าหาญ ให้เกิด

ความเชื่อมั่นในตนเองสูง เมื่อกล่าวโดยสรุป งานทุกอย่างต้องอาศัยพลังธรรมเข้าช่วย มนุษย์ทุกคนก้าวหน้าและประสบความสำเร็จได้เพราะอาศัยอิทธิบาทธรรม คือ คุณธรรมเป็นเครื่องนำไปสู่ความสำเร็จ ทั้ง ๔ ประการ ได้แก่

- ๓.๑ ฉันทะ ได้แก่ เต็มใจทำ ต้องรักงานที่รับผิดชอบ
- ๓.๒ วิริยะ ได้แก่ แข็งใจทำ ต้องมีความมานะอดสาหะพากเพียร
- ๓.๓ จิตตะ ได้แก่ ตั้งใจทำ ต้องดูแลสอดส่องเอาใจใส่ตลอดเวลา
- ๓.๔ วิมังสา ได้แก่ เข้าใจทำ ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รอบคอบ

๔. แบบสัมปหังสนา เป็นการสอนแบบปลอกขโถมใจให้รื่นเริง คือบำรุงจิตใจให้เข้มขึ้นเบิกบาน โดยมุ่งชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ทำให้บรรยากาศในที่นั้น ๆ สดชื่นแจ่มใส ไม่ทำให้เขาขบเซาหดหู่ แต่ทำให้ผู้เรียนแจ่มใสปลอดโปร่ง ทำให้เขาแจ่มใสทางจิตใจและสีหน้าก็พลอยยิ้มเอิบไปด้วย หลักการพูดให้รื่นเริง หมายถึง การพูดการสอนที่ทำให้ผู้ฟังมีจิตใจร่าเริง ซึ่งพอสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

- ๔.๑ พูดหักมุม หมายถึง การพูดหักมุมจากความคิดเดิมของเขา
- ๔.๒ พูดทันสมัย หมายถึง คำพูดที่ทันสมัยเหตุการณ์ เหมาะกับวัยของผู้ฟัง
- ๔.๓ พูดคล้องจอง หมายถึง การพูดสัมผัสอักษรคล้องจอง ได้ความหมาย

เอามาพูดเชื่อม โยงกัน ได้อย่างสนุกสนาน

๔.๔ พูดสร้อยคำ หมายถึง การพูดต่อกันเป็นกลอนให้เกิดความสนุกสนานหรือประดับคำพูดให้แพรวพราวมองเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๕ พูดตรงไปตรงมา หมายถึง พูดตรงประเด็นให้เห็นชัดเจน

๔.๖ พูดพร้อมกันแสดงท่าประกอบ หมายถึง พูดพร้อมแสดงให้ทำตาม

๔.๗ พูดแบบแต่งเติมคำ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคำเก่าที่มีอยู่แล้วเพื่อให้เกิดคำใหม่ที่นำเสนอใจยิ่งขึ้น

๔.๘ พูดเล่าเรื่องซ้ำชั้น หมายถึง การเล่าเรื่องประกอบที่ซ้ำชั้นไม่หยาบ โตน ทำให้เกิดประโยชน์ในขณะนั้น หรือทำให้บรรยากาศไม่เครียด สบายอารมณ์

จากกรอบแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้นำความรู้ดังกล่าวมาประกอบการศึกษาพฤติกรรมการแสดงธรรมะของพระมหาสมปอง คาถาปุตุโต คติที่ศึกษาในบทต่อไป